

Kép és képzelet

A szülői reprezentációk teljes és egyszülős családban nevelkedett
fiatalok rajzain

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet és Társadalomtudományi kar
Pszichológia Intézet

Kép és képzelet

A szülői reprezentációk teljes és egyszülős családban nevelkedett
fiatalok rajzain

Készítette: Papp Gyöngyvér Dalma

Témavezető: Csabai Krisztina

Piliscsaba, 2014.

TARTALOMJEGYZÉK

REZÜMÉ	4
A KÖTŐDÉS BOWLBY ELMÉLETE ALAPJÁN	5
<i>A gondozói szenzitivitás és az Idegen Helyzet kísérlet</i>	6
KÖTŐDÉS ÉS CSALÁDI KAPCSOLATOK	9
<i>A szülői túlvédés</i>	9
<i>A szülők válása</i>	10
A PROJEKTÍV RAJZVIZSGÁLAT	11
<i>A kötődés feltérképezése rajzvizsgáló eljárások segítségével</i>	11
<i>Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok</i>	13
KÉRDÉSFELTEVÉS, CÉLKITŰZÉS	16
HIPOTÉZISEK	17
<i>Munkamegosztás</i>	17
MÓDSZER	18
A VIZSGÁLATBAN RÉSZTVEVŐ SZEMÉLYEK	18
VIZSGÁLATI ESZKÖZÖK	19
<i>Az Anya-gyermek (MC) és Apa-gyermek (FC) rajzok</i>	19
<i>Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok utótesztjének kérdései</i>	20
<i>Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok elemzéséhez használt kódrendszer</i>	21
<i>Az egységes elemzéshez használt kódrendszer</i>	24
<i>Szülői Bánásmód Kérdőív (Parental Bonding Instrument) magyar változata</i>	26
<i>Kötődési Stílus Kérdőív (Attachment Style Questionnaire)</i>	27
<i>Az eljárás ismertetése</i>	27
EREDMÉNYEK	28
<i>Leíró statisztika az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzokról a csoportok tekintetében</i>	28
<i>Leíró statisztika az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzokról nemek és csoportok tekintetében</i>	37
AZ ANYA-GYERMEK ÉS APA-GYERMEK RAJZOK EGYÜTTES PONTSZÁMAI	38
<i>Az egységesített szülői reprezentációk leírása</i>	39
<i>A kérdőívek leíró statisztikája</i>	40
A HIPOTÉZISEK VIZSGÁLATA	42
DISZKUSSZIÓ	46
<i>Az optimális és túlzó közelség</i>	46
<i>A biztonságos alap jelentősége</i>	47
<i>Az egységen kívülről vagy belülről érkező veszélyek</i>	48
<i>Szexuális és agresszív tartalmak megmutatkozása</i>	48
<i>A kötődés biztonsága, az észlelt szülői bánásmód és a rajzok összefüggései</i>	49
KITEKINTÉS ÉS KORLÁTOK	51
IRODALOMJEGYZÉK	54
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	57
RAJZOK	58
ÁBRAJEGYZÉK	64
MELLÉKLETEK	66

Rezümé

Jelen dolgozat egy olyan projektív technikával kivitelezett kötődéskutatást ismertet, melyben a szülők képi reprezentációi állnak középpontban. A szülő és gyermeke diád kapcsolatának mélysége, dinamikája és meghatározó érzelmei kibontakoznak az alkotásban, így a kötődés minősége szempontjából releváns tényezők tanulmányozása lehetségessé válik. Jelen kutatásban az édesanyát és édesapát a gyermekével külön ábrázolja a személy, így háromféle alternatíva kerül bemutatásra a kötődési kapcsolat szimbolikus reprezentációinak feltérképezésére. A kódrendszer segítségével vizsgálhatóak egyenként az alkotások, mely során megfigyelhető, milyen különbségek mutatkoznak az elsődleges és másodlagos gondozóról kialakított reprezentációkban, melyik szülővel mutatkozik biztonságosabbnak a kapcsolat. Úgy is elemezhetőek az összefüggések, hogy a gondozóival megélt kapcsolatát együttvéve értelmezzük, végül pedig az egységes elemzés során feltárul, hogy a személy által ábrázolt motívumok milyen viszonyban állnak egymással – különös tekintettel a helypreferenciára, átfedésekre, esetleges akadályokra –, olyan módon, hogy a két alkotást fény felé tartva egymás elé helyezzük. A vizsgálatot 18-25 éves fiatalokkal végeztük el, a két rajz mellett felvettük a Kötődési Stílus Kérdőívet és a Szülői Bánásmód Kérdőívet. Két csoportot hoztunk létre a résztvevő személyek olyan családi körülményei alapján, hogy szüleik elváltak-e – és melyik szülővel éltek ezt követően –, vagy pedig kétszülős családban nőttek fel. A legfontosabb eredmények értelmében megállapítható, hogy az elvált szülők gyermekeiként nevelkedett fiatalok szülőről kialakított reprezentációja bizonytalanabb és szegényesebb, mint azoké a személyeké, akik kétszülős családban nevelkedtek; ők érzelmesebbnek és gazdagabbnak ábrázolták a szeretetkapcsolatot mindkét gondozó esetében. A szülőkről kialakított reprezentációk összefüggést mutatnak. Minél biztonságosabbnak mutatkozik külön-külön a velük való kapcsolat, annál egységesebb, biztonságosabb a családi rendszer, és annál inkább megfigyelhető az édesanyával megélt szeretet és törődés a kapcsolatokban. Továbbá az elvált szülők gyermekei azzal a szülővel ítélik kapcsolatukat biztonságosabbnak, akivel a válásukat követően éltek. A rajzolás segíti a verbálisan nehezen kifejezhető tartalmak megjelenítését, így a kötődési kapcsolat szimbolikus reprezentációi olyan információkkal szolgálhatnak, melyek a személyek számára pszichoterápiás értékű felismerésekhez vezethetnek.

Kulcsszavak: *Kötődés, gondozói szenzitivitás, Idegen Helyzet, túlélés, projektív rajzvizsgálat, H-PBI, ASQ, Anya-gyermek rajzok, Apa-gyermek rajzok*

A kötődés Bowlby elmélete alapján

A második világháború eseményeit követően a kötődéselmélet vált az egyik leginkább kutatott területté a pszichológiában. Bowlby, a kötődéselmélet atyja figyelt fel olyan gyermekekre, akiknek az elsődleges gondozójukkal való kapcsolata törést szenvedett. Klinikai tapasztalataira alapozva vizsgálatokat végzett – többek között fiatalok bűnelkövetők csoportjával –, melyek során központiá vált az a megfigyelés, hogy a korai anya-gyermek kapcsolatnak és az ebben fellépő bármilyen zavarnak meghatározó szerepe lesz később a társas kapcsolatokban, érzelmi életben. A vizsgált fiatalokról úgy jellemezte, hogy képtelenek a gyengéd érzelmekre. (Bowlby, 1944; id. Fonagy & Target, 2005). Majd tovább folytatta kutatásait állami gondozott gyermekek csoportjával, és hasonló eredményeket talált azoknál a fiataloknál, akiket az elsődleges gondozótól elválasztottak, mint azoknál, akik kapcsolata az anyával csecsemőkorban zavart szenvedett.

Freud (1940/1964, id. Cole & Cole, 2006) az első szoros érzelmi kötelék kialakulásának okaként a táplálás előidézte kielégülést nevezte meg, azonban Bowlby nem elégedett meg az akkoriban használt elméletekkel, melyek szerint az anya csupán úgy válik a ragaszkodás tárgyává, hogy kielégíti gyermeke biológiai szükségleteit (Cassidy 1999, id.: Nagy, 2005). Többek között Harlow rhesusmajmokkal folytatott kísérletei is arra az álláspontra juttatták, hogy evolúciós gyökerei vannak az érzelmi kötődésnek. (Bowlby, 1969/1982, 1973, 1980, id.: Zsubrits, 2011). Ezek a vizsgálatok is azt a meghatározó nézőpontot képviselték, hogy a biztonság, a testi kontaktus és a megkapaszkodás élménye nagyobb mértékben befolyásolja a kötődés kialakulását, mint maga a táplálás.

Bowlby (1969/1982, id.: Danis, 2007) véleménye szerint az emberek egy veleszületett ősi agyi struktúrához kapcsolható kötődési késztetéssel születnek, amely nevezhető egy olyan szükségletnek, hogy a csecsemő egy vagy több gondozóval kötődési kapcsolatot törekszik kialakítani. Evolúciós nézőpontból az utód számára megteremti a biztonságot, hogy veleszületett igénye a testi közelség elérése és fenntartása. Bowlby (1969/1982, id. Danis, 2007) feltételezte, hogy a kötődési viselkedést elsősorban olyan környezeti komponensek

aktiválják, melyek során a gyermek veszélyben érzi magát, vagy valamilyen stresszhatás alatt áll. Megkülönböztette továbbá a kötődési rendszer működésének mértékét is; amennyiben erősen aktivált, csak a testkontaktus képes kikapcsolni, viszont ha közepesen aktív, akkor elegendő a gondozó közelsége is (Danis, 2007). A kötődési rendszer más alapvető viselkedési rendszerekkel is összeköttetésben áll, ilyenek az explorációs, a társaságkereső és a félelmi rendszerek (Bowlby, 1973, id.: Danis, 2007). Mary Ainsworth (1963, id.: Ainsworth & Bowlby, 1991) vezette be a biztos alap kifejezést ugandai gyermekek megfigyeléseire alapozva. Azt tapasztalta, hogy a gyermekek elhagyják a bázist, felfedezik a környezetet - elég bátrak a biztos bázis, a gondozó közelségének tudatában -, majd visszatérnek a kiinduláshoz. A szabad explorációhoz elengedhetetlen a kötődési rendszer nyugalmi állapota, hasonlóan a társaságkereséshez, mely evolúciósan annak a szolgálatában áll, hogy a gyermek egy csoport tagjaként éljen, növelve ezzel a túlélési esélyeit. Azonban nem csak a gyermek törekvéseit figyelhetjük meg a gondozóval való közelség keresésére, a szülőnél is aktiválódik a gondozási rendszer, melynek – a fizikai közelség fenntartásán túl – legfőbb célja a gyermek számára biztonságot nyújtani. Az első életév magasságára a sorozatos interakciók révén kialakul a gyermekben egy belső munkamodell (Ainsworth, 1985, id.: Ainsworth & Bowlby, 1991), mely magában foglalja az interakciók sajátosságait, a szülővel való kapcsolat érzelmi hőfokát, megbízhatóságát. Rendkívül meghatározóak az interakciók jellemzői – például, hogy a gondozó milyen módon és mennyire érzékenyen reagál a csecsemő jelzéseire –, mivel ezek a későbbi kapcsolatok szerveződésére is hatással lesznek.

A gondozói szenzitivitás és az Idegen Helyzet kísérlet

Ainsworth és munkatársai (1978, id.: Danis, 2007) nevéhez köthető az a vizsgálat, melyben a gondozói szenzitivitásban mutatókozó különbségeket igyekeztek feltárni, és ezeket hozzárendelni az Idegen Helyzet (Ainsworth & Wittig, 1969; Ainsworth és munkatársai, 1978, id.: Danis, 2007, id.: Ainsworth & Bowlby, 1991) kísérletben megállapított kötődési csoportokhoz. A gyermekben kialakuló belső munkamodell tulajdonságai a kötődési viselkedés megfigyelésével válnak leírhatóvá. Az Idegen Helyzet egy nyolc – néhány perces – epizódból álló, szigorúan felépített vizsgálat, melyben a következő helyzetekben elemezték a 12-18 hónapos csecsemők viselkedését:

- a gyermek hogyan explorálja a környezetét

- miként reagál az anyjától való szeparációra
- eközben hogyan viszonyul a szobában jelenlévő idegenhez
- majd hogyan viselkedik az édesanyjával való újratalálkozásakor

Eredményeik alapján kezdetben három csoportba sorolták a vizsgált csecsemőket, majd végül egy negyedik csoport meghatározása is indokoltá vált, melyet Main és Solomon (1990) részletesen tárgyal tanulmányában, végül pedig ők dolgozták ki a kódrendszert is.

A gondozói szenzitivitásban mutatkozó különbségek és az Idegen Helyzet kísérlet alapján meghatározott kötődési csoportok a következőképpen alakultak:

1. Azok a gyermekek rendszerint a **biztonságosan kötődők (B)** csoportjába sorolhatóak, akik édesanyja kiszámíthatóan, érzékenyen és gyorsan reagál igényeikre, továbbá veszély esetén elérhető, biztonságot adó és gyengéd. Ők a kísérletben bátran fedezik fel a szobát és a benne található játékokat, a jelenlévő idegentől nem tartanak, azonban az anyjuktól való szeparáció hatására feszültek lesznek, melyet az idegen nem képes oldani. Mikor visszatér az édesanya, keresik a közelségét, és amikor ettől megnyugodtak, ismét az exploráló viselkedés lesz megfigyelhető.
2. A **bizonytalanul kötődő, elkerülő (A)** csoportba tartozó gyermekek édesanyjáról általában elmondható, hogy kerüli a fizikai kontaktust, de ha szükségszerűen mégis létrejön, abban kevés örömet leli, nem adja meg gyermekének a kellő biztonságot és meleg gondoskodást, viselkedése kimért, rideg. A vizsgálat során a gyermekek legfőképp a játékokkal vannak elfoglalva, majd a szeparációt követő nyugtalanságot a jelenlévő idegen képes csökkenteni. Az anya visszatértekor nem törekszenek a fizikai kontaktus keresésére.
3. A **bizonytalan, ambivalens (C)** (vagy szorongó-ellenálló) csoportba tartozók gondozójának viselkedése nehezen kiszámítható és bejósolható, mivel figyelmetlen a gyermek jelzéseire, gondoskodása nincs összhangban a szükségleteivel, saját igényeit követi. A vizsgálati helyzetben az anyjukkal való közelséget nem képesek csökkenteni, és már az ismeretlen helyre való belépés is frusztráló hatású lehet. A szeparációt követően rendkívül zaklatottá válnak, és sem az anya, sem az idegen nem tudja megnyugtatni őket.

4. A később bevezetett **dezorganizált/dezorientált (D)** csoportba tartozó gyermekek gondozója sok esetben bántalmazó, a csecsemőben ijedtséget kelt. A vizsgálat során a gyermek viselkedése egyszerre mutathat olyan törekvéseket, melyek egyszerre szeretnék a közelséget minimalizálni és a távolságot fenntartani, egyidejűleg küld ellentétes jeleket, mivel a szülő is egyszerre a félelem és védelem forrása.

Az Idegen Helyzet kísérlet bármelyik kötődési mintázattal jellemezhető gyermeknél szorongást váltott ki, azonban a bizonytalanul kötődő csoportokba sorolható csecsemők az elsődleges gondozóval való kötődési kapcsolatukat nem tudták megfelelően segítségül hívni annak érdekében, hogy a megélt stressz szintje csökkenjen (Fox és Card, 1999, id.: Danis, 2007).

Bowlby (2009) említi, hogy az Ainsworth-féle kísérletet elvégezték a másodlagos gondozóval, a gyermekek édesapjával is, és az eredmények értelmében a legtöbb gyermeknél azonos kötődési stílus volt leírható, mint amit az édesanyjával kapcsolatban megfigyeltek. Nem minden esetben találtak azonosságot, így végül a következő négy csoportot hozták létre:

- mindkét szülőhöz biztonságosan kötődik
- édesanyjához biztonságosan kötődik, édesapjához nem
- édesapjához biztonságosan kötődik, édesanyjához nem
- egyik szülővel sem megfigyelhető a biztonságos kötődés

Gervai Judit (2005) a Budapesti Családvizsgálatban azt találta, hogy az esetek 63 százalékában megegyező az édesanyjával és édesapjával megélt kötődés.

Az első életév környékén megszilárduló belső munkamodell eredeti elképzeléseit tekintve a későbbiekben állandósul, azonban Danis (2007) említi néhány vizsgálatot, melyekben az eredmények határozottan az ellenkezőjét sugallják. Ezek állásfoglalása értelmében meghatározható néhány markáns stresszes, esetleg traumatikus esemény az ember életében, melyek felelhetnek a kategóriaváltásért; ilyenek például a hosszan tartó betegség, párkapcsolati problémák a szülők között, vagy éppen a válásuk (Waters és munkatársai, 2000; Hamilton, 2000, id.: Danis, 2007).

A gyermek gondozójával megélt kötődési kapcsolata, érzelmi prototípusként szolgálnak felnőttkori kapcsolataihoz, mindkét kötődési rendszer azonos funkciókkal rendelkezik;

ilyennek tekinthető például a fizikai közelség keresése és a szeparáció megelőzése, biztos bázis adása a felfedezéshez, a biztonság, nyugalom megélése (Bowlby, 2009).

Kötődés és családi kapcsolatok

Gordon Parker (1983, id.: Csomortáni, 2013), a Szülői Bánásmód Kérdőív megalkotója (melynek magyar adaptációja a módszer részben részletesen kifejtésre kerül) javasolta a különbségtételt kötődés és kapcsolódás között. Úgy magyarázza, hogy míg a kötődés egy tartós összeköttetés anya és gyermeke között, addig a kapcsolódás egy kölcsönösségen alapuló, egyéni és célzott kapcsolatteremtés, melynek jellemző tulajdonságai többé-kevésbé determináltak az elsődleges kötődési figura és a gyermek interakciói által.

A szülői túlvédés

Az előző részekben olvasható, hogy rendkívül meghatározó az édesanya és a gyermek között létrejövő interakciók tulajdonsága, mivel a gyermek számára modellként szolgál felnőttkori kapcsolataihoz, érzelmeit, viszonyulását meghatározza a későbbi kötődési figurákhoz. Azonban a szülő és gyermeke kölcsönös viszonyában keletkezhetnek zavarok. A leginkább kutatott szülői visszaélésformák a gyermek elhanyagolása és bántalmazása (Csomortáni, 2013), ám a legelterjedtebb mégis a szülői túlvédés (Thomasgard & Metz, 1993, id.: Csomortáni, 2013), melyet a gondozó részéről indokolatlan kontroll és támogatás jellemez, azonban definiálása azért ütközik nehézségekbe, mivel alapvetően pozitív megnyilvánulások szükségtelen eltúlzásáról van szó. David M. Levy (1966, id.: Csomortáni, 2013) nevéhez köthető az anyai túlvédésről szóló egyik első publikáció, esettanulmányok bemutatásán keresztül fejt ki néhány anyai túlvédési formát:

- az anya akadályozza gyermeke autonómiára való törekvéseit, túlzottan védi vélt vagy valós veszélyhelyzetektől, stressztől
- a gyermek környezetében a szükségesnél nagyobb mértékben megfigyelhető a jelenléte; az infantilizáció jelensége az anya rendszeres, indokolatlan segítségnyújtását foglalja magában, gyermekét a koránál éretlenebbnek kezeli.

- csekély mértékű anyai kontroll esetén a gyermek agresszív megnyilvánulásai szabad utat kapnak
- nagymértékű anyai dominancia esetén pedig a gyermek visszahúzódnak viselkedése válik jellemzővé

A túlvédő szülők rendszerint gyermekük fejlődését sokkal lassabbnak és nehezebbnek ítélik meg azonos fejlődési szakaszban levő társaikéhoz képest. Ez a szülői hozzáállás gátolja a gyermeket abban, hogy saját életkorának megfelelő feladatokat önállóan elvégezzen, így a gyermek autonómiára való törekvése gyengül (Parker & Lipscombe, 1981, Parker, 1983, id.: Csomortáni, 2013). Az anya így útjában áll a független, érett személyiség kialakulásának, a gyermek számára ezáltal nehéz kortárskapcsolatait megfelelően kezelni, könnyen izolálódhat, ami a szülővel való szimbiotikus viszonyra vezethető vissza (Parker, 1983, id.: Csomortáni, 2013). Thomasgard és Metz (1999, id.: Csomortáni, 2013) is hasonló összefüggéseket talált, olyan kiegészítésekkel, hogy a túlvédő szülő rendkívüli módon felügyeli a gyermek szükségleteit és viselkedését, éber a változásait illetően, gátló hatással van a gyermek önállóságára és nehézségei vannak a gyermekről való leválásban. Azonban Thomasgard (1996, id.: Csomortáni, 2013) kutatásai alapján az is megállapítható, hogy a kontrolláló anya és engedelmes gyermek diád egyáltalán nem ítéli a kapcsolatukat problematikusnak. Morris és munkatársai (2002, id.: Csomortáni, 2013) vizsgáltak 6-9 éves gyermekeket, és megfigyeléseik szerint a túlkontrolláló anyai viselkedést tapasztaló kisiskolások hajlamosak feszültségüket az osztályteremben, agresszív formában levezetni.

A szülőknek nehéz megtalálni az egészséges egyensúlyt a gyermek veszélyes (vagy annak ítélt) helyzetektől való megóvása és az ezekre való felkészítése között, mivel a biztonság és védelem a család egyik alapvető funkciója, azonban e funkció eltúlzása esetén a gyermek nehezen fog saját megküzdési stratégiákat kifejleszteni (Ungar, 2009, id.: Csomortáni, 2013), ezek hiányában pedig nehezen boldogul önállóan stresszes helyzetekben.

A szülők válása

Byng-Hall (1984) több kutatási eredményt említ (például Goldberg, 1984, Belsky, 1989), melyek arra a tényre világítanak rá, hogy a biztonságos kötődés kialakulásához nagyban hozzájárulnak a családi kapcsolatok és a szülők egymással megélt kapcsolata. Ha az a

rendszer, amelyben a gyermek él, megbízható és állandó, az a biztonságérzetére kedvezően hat. Bowlby (1980, id.: Byng-Hall, 1984) megfigyelései szerint a biztos családi alapot nagyban veszélyeztetheti a gondozó elvesztése miatti aggodalom, vagy ennek a konkrét bekövetkezése. Ez leggyakrabban a szülők kapcsolatának felbomlása miatt következik be.

A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének honlapjáról letöltött kiadvány szerint¹ Magyarországon a 2007 óta kötött házasságok mintegy fele válással fog végződni, ha a növekvő válási arányszámokat vesszük figyelembe. Továbbá az is figyelemreméltó tény, hogy a Magyarországon felbomló házasságok 60 százalékában van kiskorú gyermek, ám ebben a mintában még nem is szerepelnek az élettársi kapcsolatok. A kiadványban olvasható, hogy azok a felnőttek, akiknek szülei elváltak, szintén nagyobb eséllyel fognak hasonlóképp cselekedni. Ők jellemzően fiatalabb korban és rövidebb ismeretség után kötnek házasságot. Egyre több gyermek tapasztalja így meg, hogy a családi alap veszélybe kerül és az addig megszokott rendszer felbomlik, a gyermekeknek és szüleiknek új kihívásokkal kell szembenéznie. Az egyszülős családok több kutatás értelmében hátrányba kerülnek a kétszülős családokkal szemben, a leginkább szembeötlő társadalmi sajátság az elszegényedésre való kockázat növekedése (Andorka, 1996), de jellemzőbb még az elvált szülők gyermekeinek esetében az iskolakerülés, rosszabb tanulmányi eredmények, viselkedési problémák megjelenése is (Simons és munkatársai, 1996, Amato, 2000, id.: Földházi, 2008). Válás után a gyermek szüleivel való érzelmi kapcsolata gyengül (Kamarás, 1997, id. Földházi, 2009), és ez különösen arra a szülőre igaz, aki már nem él egy háztartásban a gyermekkel. A vele együtt élő szülő is sok esetben elérhetetlenebb, mivel a megváltozott helyzetük miatt több feladat hárulhat rá a mindennapokban.

A projektív rajzvizsgálat

A kötődés feltérképezése rajzvizsgáló eljárások segítségével

Kaplan és Main (1986, id.: Kaiser & Deaver, 2009) elemezték olyan óvodáskorú gyermekek családrajzait, akikkel előzetesen elvégezték az Idegen Helyzet kísérletet, és sajátos jegyeket határoztak meg, melyek a kötődési csoportokon belül nagy számban előfordultak. Sajnos

¹ Szerzője Földházi Erzsébet, 2009. www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/DemPort/02foldhazi.pdf

Kaplan és Main tanulmánya egy kiadatlan kézirat a Kaliforniai Berkeley Egyetemen, így itt azok a megfigyeléseik olvashatóak, melyeket Kaiser és Deaver (2009), Sheri Madigan, Michelle Ladd, Susan Goldberg (2003) és Gail Fury (1997) említenek. Az említett kutatásokból a következő figyelemreméltó összefüggések tárultak fel:

- A biztonságosan kötődő gyermekek egymáshoz közelebb rajzolták a családtagokat és arckifejezésük egyéni különbségeket mutatott.
- Az elkerülő csoportba tartozó gyermekek rajzán a családtagok arckifejezése azonos vidámságot tükrözött, mely sok esetben mesterkéltnek hatott, mivel a látszólagos boldogsággal nem állt összefüggésben, hogy lehagytak testrészeket (sok esetben a karok hiányoztak), vagy egyéb, oda nem illő motívumok tették hamissá az ábrázolt idillt.
- Az ambivalens kötődésű gyermekek rajzain a figurák mérete és helyzete bizonyult meghatározó összetevőnek: parányi vagy épp túl hatalmas alakokat rajzoltak, és a figurák rendszerint átfedésben voltak egymással. Ezek a képek sok esetben sebezhetőséget sugalltak, a szülők túlzottan lágy, egybefolyó testrészekkel voltak összezsúfoltan ábrázolva.
- A dezorganizált típusba sorolt gyermekek rajzai mindhárom másik kategóriába tartozókéhoz hasonlónak bizonyultak, azzal a különbséggel, hogy irracionális és „baljós” benyomást keltettek a kutatókban. Különös jegyekkel rendelkeztek, befejezetlen tárgyak és személyek, kihúzott területek és felületes vidámságot sugalló elemek tették zavarttá az összbenyomást.

Bizonytalan, elkerülő (A)	Ambivalens, szorongó-ellenálló (C)
Anya és gyermeke egymástól távol	Zsúfolt és egymást átfedő figurák
Testhez közel ábrázolt kezek	Akadály a figurák között
Eltúlzott méretű fejek	Szokatlanul kicsi vagy nagy alakok
Színek, színezés hiánya	Figurák a lap sarkán
Elváltoztatott családtagok	Arcvonások, karok és kezek eltúlzása
Bizonytalan (A és C)	Dezorganizált (D)
Környezet kidolgozottságának hiánya	Elrontott kezdés
Befejezetlen alakok, nem feminim anya	„Töredezett” figurák
Figurák nem biztos talajon állnak - „lebegnek”	Szokatlan, nem általános szimbólumok, jelek, jelenetek

1. táblázat: A Kaplan és Main (1986) által leírt kritériumrendszer a családrajzokhoz, Fury (1996, id. Fury, 1997)

kiegészítéseivel

Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok

Az édesanya és gyermeke kapcsolatának ábrázolásához elsőként a korakereszténységtől a XVII. századig Mária és a kis Jézus megjelenítése adta az alapot (Tényi és munkatársai, 2000), a szimbólumok sokszínű, változatos illusztrálásán keresztül mutatkozik meg az anya és gyermeke diád kapcsolatának mélysége, dinamikája. A gyermekkorról, gyermeki létről alkotott elképzelések tükröződnek a képzőművészetben az adott történelmi kor felfogásában, Adams (1993, id.: Tényi és munkatársai, 2010) pszichoanalitikus művészettörténész megfigyelései szerint a korakeresztény alkotásokon Jézus, mint kis felnőtt jelenik meg, míg a reneszánsz művészetben „*Jézus segítségre és táplálásra szoruló csecsemő Mária karján, aki örömmel és elégedettséggel élvezi az anyaöl melegét*” (Tényi és munkatársai, 2010, 445.o.). Kis kitekintés, hogy ez egybeesik Philippe Ariés 1987-ben megjelent művével, aki a „gyermekkor felfedezését” a XVII. század elejére teszi, és azt a nézőpontot képviseli, hogy a gyermekfogalom a mai vonatkozásában nem létezett a középkorban.

Az anyát és gyermekét ábrázoló alkotások tanulmányozása jelentős pszichodiagnosztikai eszköz lehet (Dewdney, 1970, Jádi, 1992, id.: Tényi és munkatársai, 2000, Gillespie, 1994, id.: Vass, 2003), mivel az anyával megélt kötődési kapcsolat tulajdonságai, érzelmi hőfoka és egyéb jellemzői jelentős hatást gyakorolnak az emberek kapcsolataira más, későbbi kötődési figurákkal. Ennek értelmében a szimbolikus szülői reprezentációk tulajdonságainak megfigyelése, az összefüggések feltárása fontos felismerésekhez vezethet a kötődés minősége szempontjából. Elsőként Jacquelyn Gillespie (1989, 1994, id.: Vass, 2011) foglalkozott az anya-gyermek rajzokkal, mint lehetséges vizsgálómódszerrel, az ő eljárását fejlesztette tovább Vass Zoltán (2011). Megtartva Gillespie eredeti instrukcióját („Rajzolj egy anyát a gyermekével!”), utótesztként a következőkre kérdezett rá a személynél:

- Kik vannak a rajzon? (Melyik az anya, melyik a gyerek.)
- Hány évesek?
- Mit csinálnak éppen?
- Ki fordul a másik felé?
- Ki akar jobban kapcsolódni a másikhoz?
- Számozd be őket a rajzolás sorrendjében!

Ehhez az értelmezést a Rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai és a Hétlépéses képelemzési módszer (SSCA) című művében ismerhetjük meg részletesen, azonban ez egy soktényezős, kvalitatív módszer, melyet általánosságban használ az alkotások elemzéséhez. Hét dimenzió mentén dolgozik:

1. Kontextuselemzés: mely során a vizsgált személy előtörténetére és a tesztfelvétel körülményeire fókuszál
2. Folyamatelemzés: a kép keletkezésének története
3. Fenomenológiai elemzés: mely során a kép formai jegyeit törekszik objektíven leírni
4. Intuitív elemzés: empátiás belehelyezkedés
5. Egészleges elemzés: mely során a színhasználat, képi alapjellemzők a meghatározóak
6. Itemanalízis: tartalomelemzés
7. Szemantikai elemzés: mintázatok azonosítása a cél.

Donna Kaiser (Kaiser & Deaver, 2009) az anyai gondoskodás szimbólumának tartotta a madárfészek ábrázolását, melyből információt kaphatunk a kötődés minőségéről a fészek kidolgozottsága, környezete és tartalma alapján. A madárfészek környezete megfeleltethető annak, hogy a személy hogyan érzékeli a család és a külvilág kapcsolatát, mennyire tartja biztos bázisnak az ő egységüket. A fészek kidolgozottsága a családtagok közötti kapcsolat jellemzőiről szolgáltat információt, míg a fészek tartalma az egyén megélt helyzetéről a családi rendszerben (Hámori & Királdi, 2009).

Bombi, Pinto és Cannoni (2007, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012) nevéhez köthető egy olyan rajzvizsgálati módszer, mely *„komplex módon, kidolgozott kvantitatív elemzési keretben képes vizsgálni a különféle interperszonális kapcsolatokat, társas viszonyulásokat”* (270.o.). A PAIR (Pictorial Assessment of Interpersonal Relationship) módszer az alkotásokat kommunikációs eszközként kezeli, és az ábrázolás olyan jellemzőivel dolgozik, melyek alapján a grafikai jegyekből olvasható ki objektíven az információ. A PAIR segítségével elsősorban 6-14 éves gyermekek interperszonális kapcsolatait lehet vizsgálni, mely által képet kaphat a kutató arról, hogyan értelmezik a baráti és testvéri kapcsolataikat, a versengést és együttműködést, vagy különböző társadalmi státuszú személyek helyzetét (Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012). A módszer kidolgozói hangsúlyozzák, hogy többetinformáció nyerhető abból, ha cselekvés közben kérjük a szereplők ábrázolását, mely által bővebb információ

nyerhető a kapcsolatukról (Bombi, Pinto, Cannoni, 2007, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012). Hat fő dimenzió mentén elemzik a rajzokat, melyek alskálái a következők:

Kohézió	Távolítás	Hasonlóság
- Ránézés - Közelítő mozgás - Koordinált aktivitás - Közelség - Közös tér - Egység	- Elfordított tekintet - Távolító mozgás - Független aktivitás - Távoliság - Individuális tér - Elkülönülés	- Magasság - Testtartás - Testalkat - Kiegészítők - Színek
Érték	Érzelmek	Konfliktus
- Elfoglalt tér - Dominancia - Testrészek száma - Kiegészítők száma - Színek száma	- Semlegesség - Elégedettség - Ellenségesség - Elégedetlenség	- Nincs konfliktus - Ellentét - Agresszió - Szakítás

2. táblázat: A Bombi, Pinto és Cannoni (2007, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012) által kidolgozott PAIR rajzvizsgálati módszer dimenziói és azok alskálái

Dolgozatomban az Anya-gyerek és Apa-gyerek rajzok kódolásának alapjául szolgál a PAIR rajzvizsgálati módszer, melyből egy alskálának – a Hasonlóság dimenzióból a Testalkat skálának – a pontozási eljárását felhasználtuk (a módszer részben részletesen kifejtésre kerül).

Az Apa-gyermek rajzok fontossága is abban rejlik, mint az Anya-gyermeké; a személy viszonyulása és érzelmei kifejeződnek valamilyen formában az alkotásban. Az elsődleges és másodlagos gondozóval megélt kapcsolatát jelen esetben külön-külön ábrázolja, így azok összehasonlíthatóvá válnak több dimenzió mentén. A családrajzok esetében a családi dinamikára, működésmódra lehet következtetni (Porot, 1952, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012), esetünkben pedig az édesanyával és édesapával megélt kapcsolat tulajdonságaira, érzelmi gazdagságára, a családi rendszer biztonságára.

Gregg Furth (1993, id.: Vass, 2003) vizsgálta az alkotásokat olyan szempontból, hogy a rögtön egymás után készült rajzokat fény felé tartva egymás elé helyezte, majd elemezte, hogy az ábrázolt motívumok milyen viszonyban állnak egymással. Véleménye szerint a hasonló érzelmi töltetű motívumokat a papírlap azonos területére rajzolja az ember. Jelen

kutatás szempontjai és céljai között szerepel annak vizsgálata, hogy mennyiben nyerhető többletinformáció abból, ha tanulmányozzuk az Anya-gyerek és Apa-gyerek rajzokat egymás elé helyezve, különös tekintettel az esetlegesen megjelenő akadályokra, a helypreferenciára, átfedésekre. A személy az ábrázolt rajzi elemeket nem tudatosan helyezi a papírlap azonos területeire, hasonlóan az álomsorozatokhoz: egyre mélyebb és őszintébb lehet a téma kifejtése (Furth, 1993, id.: Vass, 2003).

Kérdésfeltevés, célkitűzés

Jelen dolgozat célja egy olyan projektív technika alkalmazása, melynek középpontjában a szülők képi reprezentációi állnak, a szülő és gyermeke diád kapcsolatának mélysége, dinamikája és meghatározó érzelmei kibontakoznak az alkotásban, így a kötődés minősége szempontjából releváns tényezők tanulmányozása lehetségessé válik. Mivel az édesanyát és édesapát a gyermekével külön ábrázolja a személy, így háromféle alternatíva kerül bemutatásra a kötődési kapcsolat szimbolikus reprezentációinak feltérképezésére. A rajzi jegyek tulajdonságait és az utóteszt kérdéseit felhasználó kódrendszer segítségével vizsgálhatóak egyenként az alkotások, mely során megfigyelhető, milyen különbségek mutatkoznak az elsődleges és másodlagos gondozóról kialakított reprezentációkban, melyik szülővel mutatkozik biztonságosabbnak, gazdagabbnak a kapcsolat. Úgy is elemezhetőek az összefüggések, hogy a két gondozóval megélt kapcsolatát együttvéve értelmezzük, végül pedig az egységes elemzés során feltárul, hogy a személy által ábrázolt motívumok milyen viszonyban állnak egymással – különös tekintettel a helypreferenciára, átfedésekre, esetleges akadályokra –, olyan módon, hogy a két alkotást fény felé tartva egymás elé helyezzük. A dolgozat célkitűzései között szerepel annak tanulmányozása, hogy a két vizsgálati csoportba tartozó fiatalok hogyan jelenítik meg a rajzon szereplő édesanyát és édesapát a gyermekével, milyen különbségek mutatkoznak egyéni és csoportszinten, és mutatkozik-e kapcsolat az észlelt szülői bánásmód, a kötődési stílus és a szülői reprezentációk között.

Hipotézisek

A szakirodalmi bevezetőben ismertetett kutatások és eredmények értelmében a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

1. A két rajz és a felnőtt kötődési stílus között feltételezhetően kapcsolat mutatkozik.
2. Az anyai gondoskodási stílus és az anyai szimbolikus reprezentációk összefüggést mutatnak.
3. Az apai gondoskodási stílus és az apai szimbolikus reprezentációk között szintén összefüggésre számítok.
4. Az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatal felnőttek Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzai között különbségekre számítok, feltételezésem szerint azzal a szülővel ítélik kapcsolatukat biztonságosabbnak, akivel a válásuk után éltek.
5. Az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok szülőről való reprezentációja bizonytalanabb és szegényesebb, mint azoké a személyeké, akik szülei együtt éltek.
6. Feltételezhető, hogy az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok a rajzok utótesztjében gyakrabban fognak a családi egységet belülről fenyegető veszélyt említeni
7. Az egységesen értelmezett rajzok és a kötődés biztonsága között kapcsolatot feltételezek. Továbbá feltételezem, hogy a szülői bánásmód minősége összefüggést mutat a szülőkről alkotott és egységesített reprezentációkkal.
8. Feltételezhető, hogy a szülői bánásmód és a kötődés biztonsága között összefüggés fog mutatkozni, továbbá feltételezhető, hogy a kötődési kapcsolat minősége összefüggést mutat azzal, hogy teljes vagy egyszülős családban nevelkedett-e a személy
9. Feltételezem, hogy a szülőkről kialakított reprezentációk összefüggést mutatnak.

Munkamegosztás

Szabó Zsuzsannával közösen végeztük az adatfelvételt, azonban mindketten más szemszögből vizsgáltuk a rendelkezésünkre álló eredményeket. 2013. második félévében készült műhelymunkájában Zsuzsanna az ASQ és H-PBI kérdőíveket vetette össze az együtt élő és

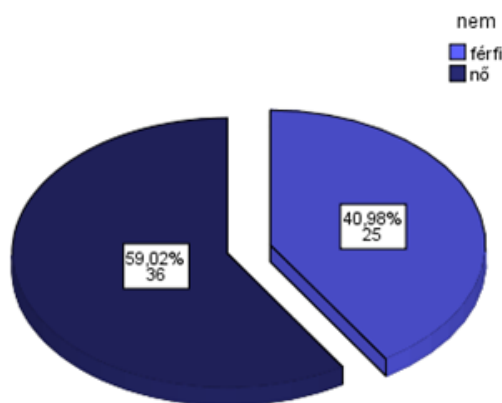
elvált szülőkkel nevelkedett fiatalok mintáján, illetve a rajzokról készített saját megfigyelései alapján egy összesített leírást. Jelen dolgozat adatvesztés miatt a közösen gyűjtött, összesen 60 adatból 47-et használt fel, a többi 14 személy eredménye 2014. második félévében került be a mintába. Az új adatgyűjtés az elsővel megegyezően zajlott, mely az eljárás ismertetése részben részletesen bemutatásra kerül.

Módszer

A vizsgálatban résztvevő személyek

A kutatásban egyetemi hallgatók vettek részt, összesen 61 fő, melyből 25 férfi és 36 nő. A legfiatalabb résztvevő 18 éves, a legidősebb 25, átlagos életkoruk 21,68 év (s: 1,88).

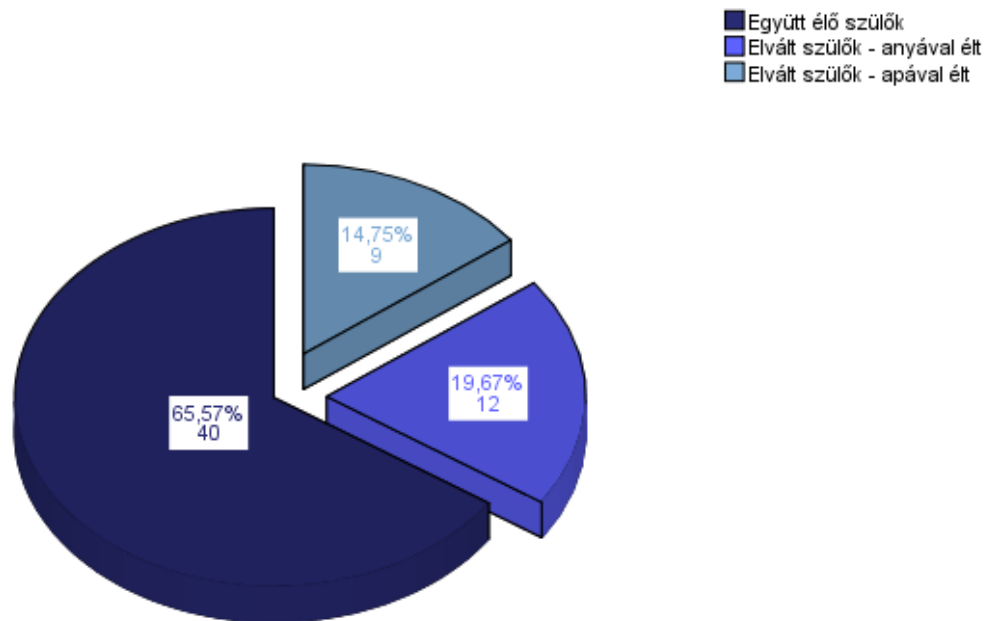
40 személy szülei éltek együtt, 21 személy szülei pedig elváltak. 12-en az édesanyjukkal éltek szüleik válását követően, 9 személy pedig ezután az édesapjával élt. Olyan személy nem szerepelt a mintában, aki egyáltalán nem tartotta a kapcsolatot a másik szülőjével a válásuk után.

1. ábra: A vizsgálatban résztvevő személyek

Először két csoportot képeztünk a személyek családi helyzete alapján, majd az elvált szülők gyermekeinél képeztünk két alcsoportot:

1. Együtt élő szülőkkel nevelkedtek
2. Szüleik elváltak, majd
 - a. édesapjukkal éltek a válásuk után
 - b. édesanyjukkal éltek a válásuk után

2. ábra: A résztvevő személyek családi körülményei

Vizsgálati eszközök

Az Anya-gyermek (MC) és Apa-gyermek (FC) rajzok

A szakirodalmi bevezetőben ismertetett PAIR rajzvizsgálati módszerből felhasználtuk annak egy alskáláját, a Hasonlóság dimenzióból a Testalkatot. Bombi és munkatársai (2007, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012) vizsgálatai szerint a hasonlóság mértéke megfeleltethető annak, hogy az ábrázolt személyek mennyire kedvelik egymást. A Hasonlóság dimenzióhoz öt alskála tartozik, jelen dolgozatban azonban csak a testrészek ábrázolásában fellelhető hasonlóságokra fókuszáltunk. A PAIR Hasonlóság dimenzió Magasság skálája egy szülőt a gyermekével ábrázoló alkotáson nem szolgáltatna többletinformációt, ahogy a Testtartás alskála sem; például egy csecsemőt a karjaiban tartó meleg érzelmi-hangulati tónusú anyafigurára is indokolatlanul kevés pontot szerezne a rajzoló. A PAIR módszer inspirálta a

körző használatát a rajzok elemzéséhez, a Tekintetek iránya és a Közelség objektív meghatározásához nagyban hozzásegített.

Az egyszerűbb rövidíthetőség kedvéért az Anya-gyermek rajzokat MC (Mother-Child), míg az Apa-gyermek rajzokat FC (Father-Child) jelöléssel láttuk el.

A két rajzhoz ugyanaz az utóteszt tartozott, de az egyedi jelenségekre külön rákérdeztünk. A rajzok elemzéséhez a kódrendszerben az utóteszt negyedik és tizedik kérdése került felhasználásra.

Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok utótesztjének kérdései

1. Milyen sorrendben rajzoltad le a figurákat?
2. Van olyan dolog, amit lerajzoltál volna, de mégsem szerepel most a rajzon?
3. Mennyi idős a szülő, mennyi idős a gyerek a rajzokon?
4. Mit csinálnak éppen? Mit fognak csinálni?
5. Mire gondol a gyerek? Mire gondol a szülő?
6. Kérlek, mondj 5 olyan jelzőt, ami legjobban kifejezi a kapcsolatuk érzelmi minőségét!
7. Minden páros életében lehetnek rossz időszakok, kérlek, mondj 5 olyan jelzőt, ami leginkább kifejezi őket, amikor konfliktus van köztük.
8. Minden szülő-gyermek pár életében van olyan helyzet, amikor a szülőnek el kell mennie, és ott kell hagynia a gyermeket. Mondj egy ilyen helyzetet a lerajzolt figurákra vonatkozóan!
9. Mit érez olyankor a gyerek? Mit érez olyankor a szülő?
10. Képzeljük el, hogy valami veszély fenyegeti a párost, mi lenne az? Mi lesz a kimenetele?
11. Képzeljük el, hogy valami nagyon jó fog velük történni. Mi lenne az?

Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok elemzéséhez használt kódrendszer

1. **Tekintetek iránya:** Kapcsolódás kezdeményezése az alakok között. Magasabb pontszám nagyobb mértékű kapcsolódási törekvést takar.
 - Egyikük sem néz a másikra (például előre néznek, elfordulnak) – 0 pont
 - Az egyik figura ránéz a másikra: körzővel 90 fokos látómezőn belül – 1 pont
 - Mindkét figura tekintete egymásra irányul – 2 pont
2. **Kapcsolódási törekvés a figura testhelyzete alapján:** Hasonlóan a tekintet irányához, a testhelyzet alapján is megfigyelhető a kapcsolódási törekvés.
 - Nem fordulnak egymás irányába (például egymás mellett állnak, háttal állnak) – 0 pont
 - Kisebb testrész pozíciója jelzi a kapcsolódási törekvést (például egymás mellett állnak, de egyik vagy mindkét alak lábfeje a másik felé fordul) – 1 pont
 - Egyikük testével a másik figura felé fordul – 2 pont
 - Mindkét figura egymás felé fordul – 3 pont
3. **Közelség:** Jelzi, milyen könnyen érhetnék el egymást a figurák. A családrajzok értelmezéséből ismert, hogy a személy közelsége más figurákhoz a pszichológiai távolságukat jelenítheti meg (Vass, 2011).
 - Távol, karnyújtáson kívül: körzőt a figura vállához illesztjük, majd a kar hosszára nyitjuk, ha nem metszi a másik alakot – 0 pont
 - Karnyújtásnyira: ha metszi a körző íve – 1 pont
 - Testrész érintkezik (például fogják egymás kezét) – 2 pont
 - Szülő a gyermeket öleli, karjaiban tartja – 3 pont
4. **Figurák elhelyezkedése:** Fury (1997) megfigyelései alapján a bizonytalan kötődés egyik jelzése lehet, ha a figurák nem állnak biztos alapon, valamelyikük „lebeg”.
 - Az egyik alak magasabban helyezkedik el a nem kidolgozott alapon, „lebeg” – 0 pont
 - A figurák egy vonalban helyezkednek el – 1 pont
5. **Interakció jellemzői** – az utótesztből a „Mit csinálnak éppen?” kérdésre adott válasz alapján: Objektíven meg lehet határozni, hogy milyen interakció zajlik a páros között, és azt, hogy egyáltalán van-e közöttük interakció.
 - Nincs a páros között interakció (például állnak), vagy külön-külön végeznek cselekvést – 0 pont

- Van interakció, de valamilyen negatív jellemzővel rendelkezik (például veszekednek, háborúznak) – 1 pont
 - Van közös cselekvés (például sétálnak, játszanak) – 2 pont
6. **Interakció folytatása** – az utótesztből a „Mit fognak csinálni?” kérdésre adott válasz alapján: Így az a személy is pontot szerez, aki a „Mit csinálnak éppen?” kérdésre nem közölt együttes cselekvést.
- Nem lesz a páros között interakció, vagy külön-külön fognak cselekvést végezni – 0 pont
 - Az interakció valamilyen negatív jellemzővel fog rendelkezni – 1 pont
 - Lesz közös cselekvés – 2 pont
7. **Milyen veszélyt említ az utótesztben:** Ahogy korábban utaltunk rá, Bowlby (1980, id.: Byng-Hall, 1984) említi, hogy a biztos családi alapot nagyban veszélyeztetheti a gondozó elvesztése miatti aggodalom, vagy ennek a konkrét bekövetkezése. Ez az aggodalom megjelenhet az említett veszély jellemzőiben, így az a fajta veszély fog pontot érni, mely a családi egységet kívülről „fenyegeti”.
- A családi egységet belülről fenyegeti veszély (például szülők válása, szülő-gyerek kapcsolat megromlása, szülő elvesztése) – 0 pont
 - A családi egységet kívülről fenyegeti veszély (például idegenek belekötnek a párosba, meteor becsapódás, bombarobbanás, háború) – 1 pont
8. **Mi lesz ennek a veszélynek a kimenetele az utóteszt alapján:** Itt akkor szerezhetsz pontot a személy, ha az említett veszélyt bármilyen módon feloldja.
- Az említett veszély előtt nem menekül meg a páros (például betegség kimenetele a halál) – 0 pont
 - A veszély megoldódik (például rablótámadás kimenetele, hogy megmentik őket) – 1 pont
9. **Akadály a páros között:** A két ábrázolt figura elérhetőségét korlátozza, ha bármilyen rajzi elem a páros közé áll.
- A két figurát elválasztja egymástól bármilyen rajzi elem – 0 pont
 - A két figura között nem jelenik meg akadály – 1 pont
10. **Hasonlóság** – A PAIR Testalkat alskálájával megegyezik (Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012, 280.o.): először 17 testrész (fej, haj, szemek, pupilla, szempilla, szemöldök, orr, száj, fül, nyak, törzs, kar, kéz, ujjak, láb, lábfej, végül apró részletek,

például szakáll) figyelembevételével megállapítjuk a rajz komplexitását, majd ehhez viszonyul a pontozás. A magasabb pontszám nagyobb fokú hasonlóságra utal.

Egyszerű rajz: 10 vagy kevesebb testrész	Komplex rajz: 11 vagy több testrész
- 0-1 különbség: 2 pont	- 0-2 különbség: 2 pont
- 2-3 különbség: 1 pont	- 3-4 különbség: 1 pont
- 4-nél több: 0 pont	- 5-nél több: 0 pont

11. **Színhasználat:** Minél több színt használ a személy, annál inkább megfigyelhető, hogy érzelmileg bevonódik az adott rajztémába (Vass, 2003), és annál több időt fordít egy-egy rajzra.

- 1 színt használ – 0 pont
- 2-3 színt használ – 1 pont
- 4-5 színt használ – 2 pont
- 6 vagy több színt használ – 3 pont

12. **Agresszív tartalmak:** Szükséges volt pontozni ezt a tényezőt, mivel az előzetes megfigyelések alapján több rajzon megjelentek. Itt az a személy szerez pontot, aki nem ábrázolt agresszív tartalmakat.

- Megjelennek a rajzon (például fegyver, tank, kés, fogak) – 0 pont
- Nem szerepel a rajzon – 1 pont

13. **Szexuális tartalmak:** Vass Zoltán (2003) megfigyelései alapján „*az alapvető késztetések és impulzusok szabályozási problémáit jelenthetik*” (290.o.), amennyiben megjelennek a rajzon, de az anyai gondoskodás utáni vágyat is szimbolizálhatja az édesanyának rajzolt túlhangsúlyozott mell. Itt az a személy szerez pontot, akinél nem jelentek meg szexuális tartalmak a rajzi jegyekben.

- Megjelennek a rajzon (például az anyának túlhangsúlyozott mellei, vagy éppen pénisze van) – 0 pont
- Nem szerepel a rajzon – 1 pont

14. **Kezek ábrázolása:** Meghatározónak bizonyult a kezek ábrázolásának módja, mivel a rajzok előzetes átnézése után megfigyelhető volt, hogy több esetben hiányoztak, vagy nem voltak egyáltalán kidolgozva. Így szükségessé vált annak a személynek adni egy pontot, akinél jól látszódtak. Vass (2003) említi, hogy a kezek látványos hiánya lehetséges konfliktusindikátor.

- Kézfejek el vannak rejtve (például hát mögé téve), vagy nem látszanak – 0 pont
- Kezek jól látszanak – 1 pont

15. A lerajzolt gyerek neve: Ez a tényező is azért bizonyult meghatározónak, mivel a személyek sok esetben a saját nemükkel ellentétes gyermeket rajzoltak, előfordult, hogy az Anya-gyermek és az Apa-gyermek rajzokon egyaránt. Hogy számszerűsíthető legyen, az a személy szerez itt pontot, aki a saját nemével megegyező gyermeket rajzolt. Ha a rajzi jegyekből nem volt egyértelmű, az utótesztben rákérdeztünk a rajzolt gyermek nemére.

- A rajzoló nemével megegyező – 1 pont
- A rajzoló nemével ellentétes – 0 pont

A rajzoló tehát 25 pontot szerezhet egy-egy rajzánál, összesen 50 pontot a kettőnél. Minél magasabb pontszámot ér el a személy, annál gazdagabbnak értelmezhető az ábrázolt szeretetkapcsolat.

Az egységes elemzéshez használt kódrendszer

A szakirodalmi bevezetőben szó volt Gergg Furth (1993, id.: Vass, 2003) terápiában alkalmazott módszeréről, mely szerint a rögtön egymás után készült alkotások megvizsgálhatóak egységesen fény felé tartva, mely alapján megfigyelhető, hogy a kliens által ábrázolt motívumok milyen viszonyban állnak egymással.

A szülők szimbolikus reprezentációit jelen kutatásban megvizsgáltuk egységesen, egymás elé helyeztük és lámpafény elé tartottuk a két alkotást, az a papírlap volt elől, amelyikkel kezdte a rajzolást, mely legtöbb esetben az Anya-gyerek rajz volt.

1. A figurák térbeli elhelyezkedése: A következő négy lehetőség fordulhat elő, mely jelzi, hogy a két páros milyen szoros egységet alkot.

- A két páros egymás pontos takarásában van – 3 pont
- A rajzolt gyerekek egymás takarásában, szülők között nincs átfedés, vagy a szülők vannak egymás takarásában, a gyerekek között nincs átfedés – 2 pont
- Valamelyik szülő takarja a gyereket – 1 pont
- Nincs egyáltalán átfedés a két páros között – 0 pont

2. Akadály megjelenése: Megmutatkozhat olyan rejtett akadály, mely egységesen elemezve a két páros elérhetőségét megnehezíti.

- Jelentkezik akadály a páros között (például az egyikről átüt egy tárgy a másik rajzra, akadályt képezve a páros között) – 0 pont
 - Nem jelenik meg akadály a páros között – 1 pont
- 3. Enkapszuláció: a figurák elhatárolása:** A motívumok elhelyezkedése a papírlap azonos területein közös tulajdonságokban osztozik, így egy vagy több figura helyzete más értelmet nyer.
- Valamelyik szülőt vagy gyermeket körülhatárolja egy tárgy (például az anya szekrénybe kerül, a gyerek babakocsiba) – 0 pont
 - Nem jelenik meg elhatárolás – 1 pont
- 4. Közelség:** Az első ponthoz hasonlóan itt is az összetartozó, egységes családi elhelyezkedésre adható magasabb pontszám.
- A félbehajtott A4-es méretű papírlapnak ugyanazon a felén, vagy ugyanúgy középen helyezkedik el a két páros – 2 pont
 - Az egyik páros a papírlap közepén van ábrázolva, a másik a papírlap valamelyik felén – 1 pont
 - Külön térfélen van ábrázolva a két páros – 0 pont
- 5. Hasonlóság** – 17-17 testrész (fej, haj, szemek, pupilla, szempilla, szemöldök, orr, száj, fül, nyak, törzs, kar, kéz, ujjak, láb, lábfej, végül apró részletek, például szakáll) figyelembevételével megállapítjuk a rajzon szereplő alakok komplexitását (összesen tehát 34 testrészt számolhatunk párosonként), majd ehhez viszonyul a pontozás:
Egyszerű rajz: összesen 21 vagy kevesebb testrész	Komplex rajz: összesen 22 vagy több testrész
- Az egyik páros egyszerű rajz, míg a másik komplex – 0 pont
 - Mindkét páros egyszerű rajz – 1 pont
 - Mindkét páros komplex rajz – 2 pont
- 6. Színezés:** Hasonlóan az egyenkénti elemzéshez használt kódrendszer színezés pontjához, megfigyelhető, melyik rajztémába vonódott be érzelmileg jobban vagy kevésbé a személy.
- Egyik párosnál 1-2 színt használ, másik rajznál többet, vagy egyik párosnál legalább kétszer annyi színt használ – 0 pont
 - Mindkét esetben 1-2 színt használ – 1 pont
 - Mindkét esetben 3-5 színt használ – 2 pont
 - Mindkét esetben 6-nál több színt használ – 3 pont

A rajzoló az egységes elemzésnél 12 pontot szerezhethet. A magasabb pontszám egységesebb, biztonságosabb, összefüggőbb családi rendszert feltételez.

Szülői Bánásmód Kérdőív (Parental Bonding Instrument) magyar változata

A kérdőívet Gordon Parker és munkatársai publikálták először 1979-ben, magyar adaptációja (H-PBI) 1999-ben készült el Tóth Ildikónak és Gervai Juditnak köszönhetően. A kérdőív kitöltője 25 állítást értékel egy négyfokú skálán, attól függően, hogy mennyire gondolja anyjára és apjára vonatkozóan igaznak őket élete első 16 évét tekintve (Tóth & Gervai, 1999). A H-PBI három-három (apai és anyai) skála mentén értékel:

- Szeretet-törődés (SZ)
- Túlvédés (T)
- Korlátozás (K)

Tóth és Gervai (1999) eredményei összecsengenek Parker és munkatársai 1979-es eredeti vizsgálatával (de több más kutatás eredményeivel is), melyek értelmében a kérdezettek anyjukat szignifikánsan szeretetteljesebbnek és féltőbbnek tartották, mint apjukat, továbbá a korlátozás skálán szignifikáns interakciót találtak a válaszoló neme és a szülő neme között (Tóth & Gervai, 1999). A kérdőív magyar alapvizsgálatában 311 személy szerepelt, 179 középiskolás és 132 főiskolai és egyetemi hallgató.

Válaszó		Nő (n = 169)		Férfi (n = 152)		Együtt (n = 311)	
		Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
ANYA	Szeretet-törődés	28,7	(6,6)	27,4	(5,9)	28,1	(6,3)
	Túlvédés	9,1	(4,8)	8,3	(4,4)	8,7	(4,5)
	Korlátozás	6,2	(3,7)	5,8	(3,3)	6,0	(3,5)
APA	Szeretet-törődés	23,4	(8,3)	21,6	(8,5)	22,5	(8,5)
	Túlvédés	6,8	(4,6)	6,3	(4,8)	6,5	(4,7)
	Korlátozás	5,5	(3,9)	5,8	(4,3)	5,6	(4,1)

3. táblázat: A H-PBI skálák átlagos értékei és szórásai Tóth és Gervai (1999) eredményei szerint (558.o.)

Kötődési Stílus Kérdőív (Attachment Style Questionnaire)

A Kötődési Stílus Kérdőív (ASQ) kidolgozása J. A. Feeney, P. Noller és M. Hanrahan (1994, id.: Hámori, 2011) nevéhez köthető. A kérdőívben 40 kötődésspecifikus állítás szerepel, melyet a kitöltők egy 6 fokú Likert skálán pontoznak annak függvényében, hogy mennyire értenek egyet velük. A kérdőív kidolgozói a tesztet egy 470 fővel rendelkező, 19-21 éves egyetemistákból álló ausztrál mintán validálták 1994-ben (Hámori, 2011). Faktoranalízis segítségével öt alskálát különítettek el:

1. **RS** (relationship as secondary): A kapcsolat, mint másodlagos tényező
2. **NA** (need for approval): Elismerés iránti szükséglet
3. **DC** (discomfort with closeness): A közelség kellemetlen megélése
4. **PR** (preoccupation with relationships): Túlzott foglalkozás a kapcsolatokkal
5. **CR** (confidence in relating to others): Biztonság a kapcsolatokban

Az öt alskála két meghatározó dimenzió mentén értelmezhető, melyek a szorongás és elkerülés dimenziói. Az elkerülésre utal a kapcsolat, mint másodlagos tényező és a közelség kellemetlen megélése alskála, míg a szorongáshoz tartozik az elismerés iránti szükséglet, a túlzott foglalkozás a kapcsolatokkal és a biztonság (hiánya) a kapcsolatokban (Hámori, 2011).

Az eljárás ismertetése

A résztvevő személyek több budapesti és egy vidéki egyetemről kerültek ki. Elsőként átadtunk nekik egy rövid tájékoztatót a kutatásról, majd a rajzteszteket vettük fel velük. Az asztalra helyeztünk két üres, A4-es méretű papírlapot, egy 12 darabos színes ceruza készletet, grafitceruzát és radírt. Az instrukció a következőképpen hangzott: *„Szeretnénk megkérni, hogy az előtted található egyik papírra rajzolj egy anyát a gyermekével, a másikra pedig egy apát a gyermekével! A rajzok sorrendjét szabadon választhatod. Nem rajzkészséget nézünk, munkádra annyi időt fordíthatsz, amennyire szükséged van. Kérünk, hogy ne pálcikaembert rajzolj!”*. Ha jelezték, hogy elkészültek a rajzokkal, következett az utóteszt, majd felvettük velük a demográfiai kérdéssort, az ASQ és H-PBI kérdőívet, ebben a sorrendben. Az egész vizsgálat nagyjából személyenként egy óra hosszát vett igénybe, de változó volt a rajzolással eltöltött idő.

Eredmények

A két csoportot a következő rövidítésekkel jelöltük:

1. Együtt élő szülőkkel nevelkedtek
2. Szüleik elváltak, majd
 - a. édesapjukkal éltek a válásuk után
 - b. édesanyjukkal éltek a válásuk után

Leíró statisztika az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzokról a csoportok tekintetében

1. **Tekintetek iránya:** 0-2 pontot szerezhettek a rajzoló.

- Az 1. csoport anyát a gyermekével ábrázoló rajzaiban 27 esetben fordult elő, hogy egyik, vagy mindkét alak egymásra nézett, az Apa-gyermek rajzokban ez 20 személynél volt megfigyelhető.
- A 2. csoportban az Apa-gyermek rajzon 3-3 esetben volt látható, az Anya-gyermek rajzokon 2/a csoportból 4 személynél, 2/b csoportból pedig két személynél volt megfigyelhető.

	1			2/a			2/b		
	átlag	szórás	medián	átlag	Szórás	medián	átlag	szórás	medián
MC tekintetek iránya	0,75	0,59	1	0,33	0,49	0	0,33	0,71	1
FC tekintetek iránya	0,73	0,82	0,5	0,33	0,65	0	0,33	0,5	0

4. táblázat: Kapcsolódási törekvés a tekintet alapján

2. **Kapcsolódási törekvés a figura testhelyzete alapján:** 0-3-ig lehetett pontozni az ábrázolt figurákat, a magasabb pontszám nagyobb mértékű kapcsolódási törekvést jelzett a testhelyzet alapján.

- A kétszülős családban nevelkedett fiataloknál jelent meg leggyakrabban a kapcsolódási törekvés mindkét szülő irányába, azonban a 2/b csoport is magas pontszámot szerzett az apát a gyermekével ábrázoló rajzokra.

- Érdekes, hogy – nem nagymértékben, de – az egész 2. csoport alacsonyabb kapcsolódási törekvést mutatott az Anya-gyermek rajzokon.

	1			2/a			2/b		
	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián
MC kapcsolódási törekvés	1,18	1,26	1	0,5	0,79	0	0,56	1,01	0
FC kapcsolódási törekvés	1,23	1,23	1	0,67	1,07	0	0,89	1,05	1

5. táblázat: Kapcsolódási törekvés a testhelyzet alapján

- Közelség:** 0-3 pontot szerezhettek a rajzoló, a magasabb pontszám nagyobb közelséget jelentett a páros között.

- Legközelebb egymáshoz a 2/a csoport rajzolta az Anya-gyermek rajzokban az alakokat, míg ugyanez a csoport ábrázolta legtávolabb a figurákat egymástól az Apa-gyermek rajzokon.
- A 2/b csoportban szinte megegyező pontszámok születtek mindkét rajzra.

	1			2/a			2/b		
	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián
MC közelség	1,35	1,07	1,05	1,91	0,67	2	1,77	0,66	2
FC közelség	1,13	1,16	1	1	1,04	1	1,56	1,01	1

6. táblázat: A figurák közelsége

- Figurák elhelyezkedése:** Akkor kapott a személy 1 pontot, ha a figurák egy vonalban helyezkedtek el, akkor nem szerzett pontot, ha valamelyik figura lebegett, és nem volt alap, amelyen álltak volna.

- Igen látványos a 2/a csoport eredménye az Apa-gyermek rajzon, az esetek 75 százalékában alap nélkül rajzolták a figurákat, melyen valamelyik alak lebegett, míg az Anya-gyermek rajzaikon ez csupán 33%.
- A 2/b csoportnál mindkét esetben 33%-a lebegett a figurák valamelyike alap nélkül.
- Az 1. csoportban az Anya-gyermek rajzoknál ez a személyek csupán 20%-ánál volt megfigyelhető, az apát a gyermekével ábrázoló rajzok esetében pedig 37,5%-ánál. A táblázatban az látható összegezve, amikor a személy által lerajzolt figurák biztos alapon, egy vonalban álltak.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	32,00	25,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	8,00	3,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	6,00	6,00
Total	N	61	61
	Sum	46,00	34,00

7. táblázat: A figurák elhelyezkedése az alapon

5. Interakció jellemzői – az utótesztből a „Mit csinálnak éppen?” kérdésre adott válasz alapján:

- Az 1. csoport anyát a gyermekével ábrázoló rajzaik esetében 1 személynél jelent meg negatív vonatkozásban a közös cselekvés, az Apa-gyermek rajzon szintén 1 esetben volt negatív.
- A 2/a csoportnál nem volt negatív interakció az anya esetében, az apai képen 1 esetben szerepelt.
- A 2/b csoportnál az Apa-gyermek rajznál volt egy esetben negatív. A táblázatban az jelenik meg összegezve, hogy hány esetben volt a páros között interakció.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	26,00	33,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	7,00	8,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	6,00	6,00
Total	N	61	61
	Sum	39,00	47,00

8. táblázat: Az interakció jellemzői

6. Interakció folytatása – az utótesztből a „Mit fognak csinálni?” kérdésre adott válasz alapján:

- A folytatásban az 1. csoportnál az Anya-gyermek rajz esetében 4 személynél változott az interakció negatív színezetű közös cselekvéssé, az Apa-gyermek rajznál 1 esetben volt negatív.
- A 2/a csoportnál az interakció előjele mindkét rajznál 2 esetben változott negatívra.
- 2/b esetében nem közöltek negatív interakciót.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	26,00	29,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	5,00	7,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	6,00	5,00
Total	N	61	61
	Sum	37,00	41,00

9. táblázat: Az interakció folytatása

7. Milyen veszélyt említ az utótesztben?

- A családi egységet belülről fenyegető veszélyt legkevesebb esetben az 1. csoport említette.
- A 2/a csoport anyát a gyermekével ábrázoló rajzainál 66%-ban a családi egységet belülről fenyegető veszélyt említettek a személyek, az Apa-gyermek rajzon pedig az esetek felében.
- A 2/b csoportnál az Anya-gyermek rajzon a személyek 44%-a említett a családi egységet belülről fenyegető veszélyt, míg az Apa-gyermek rajzoknál ez 33% volt. A táblázatban az az eset látható összegezve, amikor a személy a családi egységet kívülről fenyegető veszélyt említett.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	33,00	33,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	4,00	6,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	5,00	6,00
Total	N	61	61
	Sum	42,00	45,00

10. táblázat: Az említett veszély jellemzői

8. Mi lesz ennek a veszélynek a kimenetele?

- A legtöbb esetben az 1. csoportba tartozó személyek oldották fel az általuk említett veszélyt, az anya esetében a személyek 65%-a, az apa esetében pedig a 62,5%-a tette.
- A legkisebb mértékben a 2/a csoportnál az apa képén oldódott meg a veszély; mindössze 16%-ban, míg az anya esetében náluk ez 41% volt.
- A 2/b csoportnál az Anya-gyermek rajzokon az említett veszélyek 33%-a oldódott meg, az Apa-gyermek rajzokon pedig a 44%-uk. A táblázatban az látható összegezve, amikor a személy az említett veszélyt bármilyen módon feloldotta.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	26,00	25,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	5,00	2,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	3,00	4,00
Total	N	61	61
	Sum	34,00	31,00

11. táblázat: Az említett veszély feloldása

9. **Akadály a páros között:** Igen kevés mértékben volt megfigyelhető olyan rajzi elem, amely a párost elválasztotta volna egymástól.

- Ennek mértéke a 2/a csoport apát a gyermekével ábrázoló rajzainál a legkifejezettebb: 50%-ban volt látható ilyen elem, míg náluk az anyai kép esetében 91%-ban nem jelentkezett.

- A 2/b csoport Anya-gyermek rajzaiban összesen egy személynél jelentkezett, és az Apa-gyermek rajzon is szintén másik egynél.

- Az 1. csoport Anya-gyermek rajzait tekintve 75%-ban nem jelentkezett a páros között akadály, az Apa-gyermek rajzon pedig 80%-ban nem volt ilyen elem. A táblázatban összegezve az látható, amikor nem jelentkezett akadály a páros között.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	30,00	32,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	11,00	6,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	8,00	7,00
Total	N	61	61
	Sum	49,00	45,00

12. táblázat: Akadály megjelenése a páros között

10. **Hasonlóság:** Átlagosan leghasonlóbbnak a kétszülős családban élő fiatalok rajzolták a párost az Apa-gyermek rajzon, a legkevésbé hasonlónak pedig a szüleik válását követően az édesanyjukkal élő fiatalok ábrázolták őket az Anya-gyermek rajzon.

	1			2/a			2/b		
	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián
MC hasonlóság	1,38	0,74	2	1,25	0,87	1,5	1,44	0,73	2
FC hasonlóság	1,63	0,63	2	1,41	0,79	2	1,33	1	2

13. táblázat: A hasonlóság mértéke

11. **Színhasználat:** 0-3 pontot szerezhettek a rajzoló, a magasabb pontszám nagyobb mértékű színhasználatra utal. Az Apa-gyermek rajzon megfigyelhető az átlagosan kisebb mértékű színhasználat, legszembetűnőbben az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok esetében látható.

	1			2/a			2/b		
	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián	átlag	szórás	medián
MC színhasználat	1,6	1,19	2	1	1,13	1	1,22	1,2	1
FC színhasználat	1,53	1,21	2	0,75	0,87	0,5	0,56	0,53	1

14. táblázat: Színhasználat

12. Agresszív tartalmak:

- Az 1. csoportba tartozó személyek mindkét rajza egy-egy kivétellel mentes volt bármilyen agresszív tartalomtól.
- A 2/a csoportba tartozó személyek Anya-gyermek rajzainál két személynél jelentkezett agresszív tartalom, míg az Apa-gyermek rajzaik esetében több mint felüknél jelentkezett valamilyen formában.
- A 2/b csoportban az anyát a gyermekével ábrázoló rajzoknál egy személynél mutatkozott agresszív tartalom, míg az apa képén négy személynél. A táblázatban összegezve látható, hogy hány esetben nem volt megfigyelhető.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	39,00	39,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	10,00	5,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	8,00	5,00
Total	N	61	61
	Sum	57,00	49,00

15. táblázat: Agresszív tartalmak megjelenítése

13. Szexuális tartalmak:

- Az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok Anya-gyermek rajzainak majdnem felében kifejeződtek valamilyen formában szexuális tartalmak, az Apa-gyermek rajzaikban azonban kisebb mértékben.
- Az 1. csoportnál az Apa-gyermek és Anya-gyermek rajzokból szinte teljesen hiányzott a tartalom megjelenítése, néhány esetben fordult elő. A táblázatban összegezve leolvashatóak azok az esetek, amikor nem jelenített meg a rajzoló szexuális tartalmat.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	33,00	39,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	7,00	10,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	5,00	8,00
Total	N	61	61
	Sum	45,00	57,00

16. táblázat: Szexuális tartalmak megjelenítése

14. **Kezek ábrázolása:** Leggyakrabban az 1. csoportban voltak láthatóak az ábrázolt figurák kezei, legkevésbé pedig a 2/b csoportnál.

- A 2/a csoportnál az Anya-gyermek rajzon az esetek felében, míg az Apa-gyermek rajzon több mint az esetek felében voltak láthatóak a kezek. A táblázatban látható, hány esetben rajzolta meg a személy a figurák kezeit.

		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	31,00	36,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12

	Sum	6,00	8,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	4,00	2,00
Total	N	61	61
	Sum	41,00	46,00

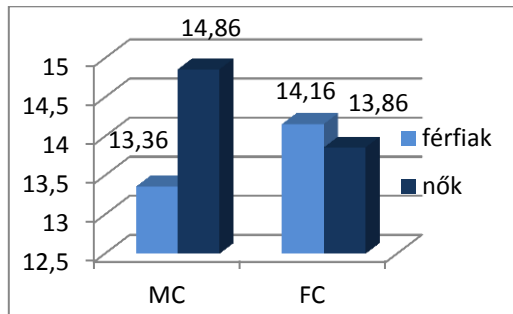
17. táblázat: Kezek ábrázolása

15. **A lerajzolt gyerek neme:** Vizsgáltam, hogy a rajzoló a saját nemével megegyező nemű gyermeket ábrázol-e a két rajzon, a táblázatban látható összegezve, hogy hány esetben egyezett a saját nemével. Látható, hogy a kétszülős családban és a válást követően az édesanyjukkal élő személyek jellemzően a saját nemükkel megegyező figurát ábrázoltak, a szüleik válását követően az édesapjukkal élő személyek azonban az apa képén ábrázoltak inkább a saját nemükkel megegyező gyermekalakot.

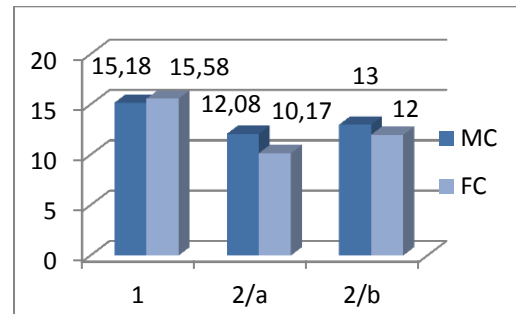
		MC	FC
Együtt élő szülők	N	40	40
	Sum	31,00	23,00
Elvált szülők - anyával élt	N	12	12
	Sum	10,00	8,00
Elvált szülők - apával élt	N	9	9
	Sum	6,00	8,00
Total	N	61	61
	Sum	47,00	39,00

18. táblázat: A lerajzolt gyermek neme

Leíró statisztika az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzokról nemek és csoportok tekintetében

1. diagram: Átlagos pontszámok a nemek tekintetében

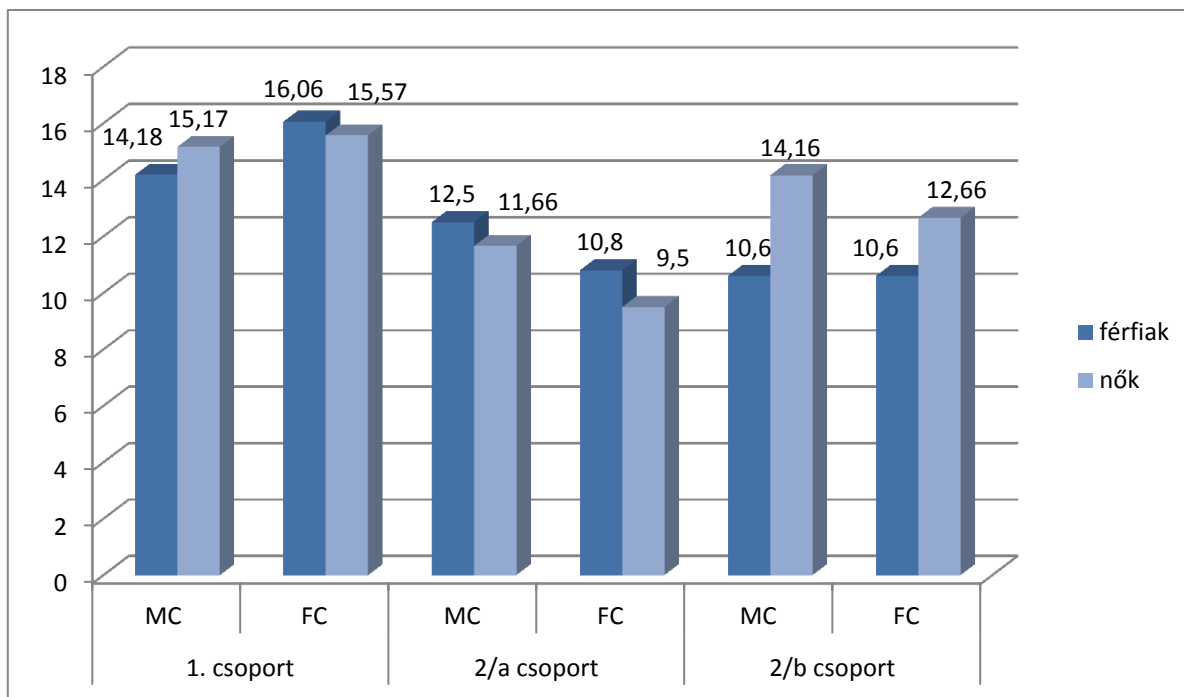

2. diagram: Átlagos pontszámok a csoportok tekintetében

Látható a két diagramon, hogy átlagosan az anyát a gyermekével ábrázoló rajzokra a nők több pontot szereztek mint a férfiak, azonban az apát a gyermekével ábrázoló képekre átlagosan a férfiak kaptak több pontot. Ez alapján elmondható, hogy átlagosan a saját nemükkel megegyező szülővel ábrázolták gazdagabbnak a kapcsolatot.

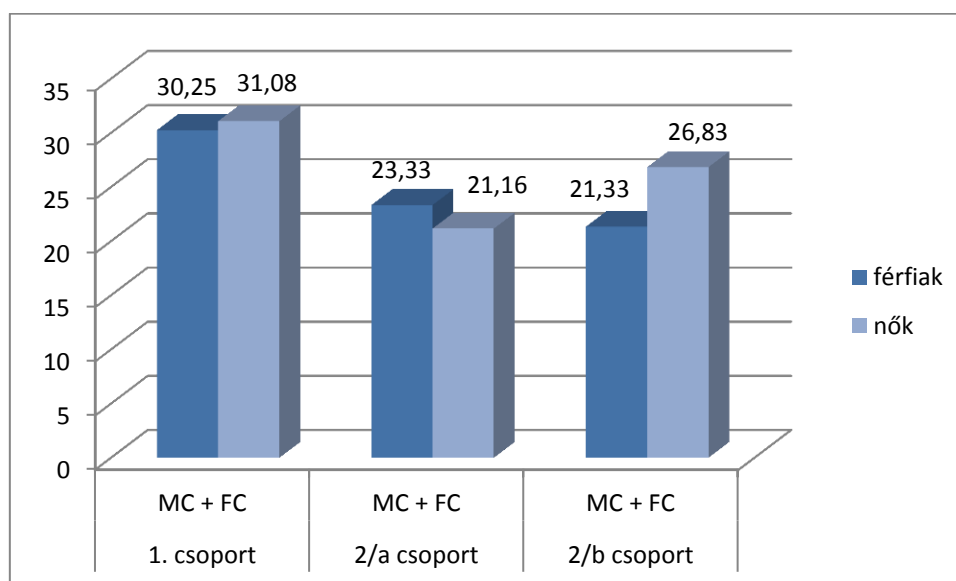
A csoportok tekintetében a kétszülős családban nevelkedett fiatalok ábrázolták mindkét szülővel biztonságosabbnak, gazdagabbnak a kapcsolatot, azonban ez legkevésbé a szülei válását követően az édesanyjával élő fiataloknál volt megfigyelhető az Apa-gyermek rajzon. Ez a hatás azonban nem látható a diagramon azoknál a személyeknél, akik a szülei válását követően az édesapjukkal éltek, náluk is az anya képén megfigyelhető az átlagosan magasabb pontszám.

A harmadik diagramon láthatóak az eredmények csoportokra és nemekre bontva egyaránt. Leolvasható róla, hogy a legbiztonságosabb kapcsolatot a kétszülős családban élő férfiak és nők ábrázolták az apát a gyermekével ábrázoló rajzon, ezt követte szintén esetükben az Anya-gyermek rajz átlagos pontszáma. Ezen a diagramon megfigyelhető, hogy a legbizonytalanabb kapcsolatot a szülei válását követően az édesanyjukkal élő nők mutatták az Apa-gyermek rajz esetében. A szülők válását követően az édesapjukkal élő nők pedig mindkét rajzon magasabb pontszámot értek el, mint a férfiak.

3. diagram: Az átlagos pontszámok MC és FC rajzokra csoportonként és nemenként együttesen ábrázolva

Az Anya-gyermekek és Apa-gyermekek rajzok együttes pontszámai

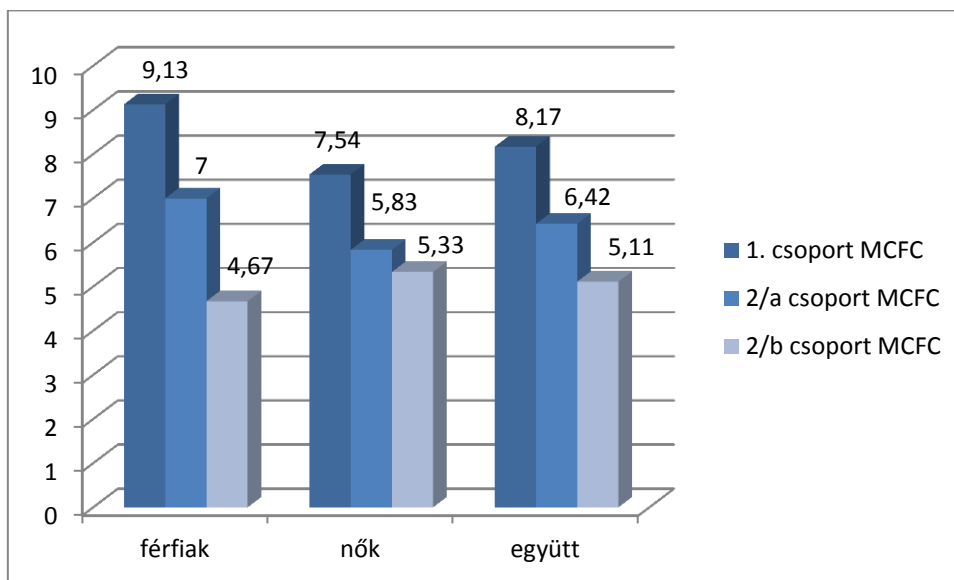
4. diagram: A MC és FC rajzokra adott pontszámok összege csoportonként és nemenként

Összegezve a két rajz pontszámát, a negyedik diagramról olvasható le, hogy milyen megoszlást mutat csoportok és nemek tekintetében. Látható, hogy átlagosan a kétszülős

csalásban élő személyek szerezték a két rajzra ilyen módon is a legtöbb pontot, a két szülővel való kapcsolatot együttesen is biztonságosabbnak és érzelmesebbnek ábrázolták, mint azok a személyek, akik szülei elváltak.

Az egységesített szülői reprezentációk leírása

Ahogy korábban olvasható volt, a rajzokat lámpafény elé helyeztük, és megfigyeltük, hogy a személy által ábrázolt motívumok milyen viszonyban állnak egymással. A magasabb pontszám kifejezettebb, szorosabb, egységesebb családi rendszert feltételez. Azonban a kódrendszer segítségével kapott eredményeken jóval túlmutat az egységes elemzés jelentősége. Olyan konfliktusindikátorok kerülnek így felszínre, melyek külön-külön értelmezve rejtve maradtak volna.

5. diagram: Az egységesen értelmezett rajzok átlagos pontszámainak megoszlása csoportonként és nemenként

Látható a diagramról, hogy a két szülővel nevelkedett férfiak és nők rajzain a két páros szorosabb, egységesebb módon jelent meg, míg az elvált szülők gyermekeinél ennek a mértéke nem volt ilyen kifejezett, náluk a két páros nem alkotott ennyire biztonságos egységet, a figurák között gyakran nagy volt a távolság, vagy akadályok jelentek meg közöttük.

A kérdőívek leíró statisztikája

A tesztek reliabilitásának mutatója a Cronbach-féle alfa, mely 0,7 fölötti érték esetén jelzi, hogy a mérőeszköz megbízható (Münnich, Nagy, & Abari, 2006). Azonban több kutatás rávilágít, hogy a Cronbach alfa csak viszonylag nagy mintán alkalmazható megbízhatóan (Yurdugül, 2008), mely legalább 300 főt kívánna meg jelen dolgozatban. A 19. táblázatból olvasható le a kérdőívekhez tartozó skálák Cronbach alfa értéke, továbbá a Kolmogorov-Smirnov Z érték és a hozzá tartozó szignifikanciaszint is, melyből látható, hogy a skálák normális eloszlást követnek.

Kérdőív / skála neve	Cronbach alfa	Kolmogorov-Smirnov Z	Szignifikanciaszint
H-PBI SZ anya	0,831	0,849	p=0,466
H-PBI SZ apa	0,823	1,085	p=0,190
H-PBI T anya	0,600	0,796	p=0,551
H-PBI T apa	0,727	0,664	p=0,771
H-PBI K anya	0,595	1,099	p=0,179
H-PBI K apa	0,809	0,693	p=0,722
ASQ RS	0,581	0,746	p=0,634
ASQ NA	0,669	0,875	p=0,429
ASQ DC	0,693	0,740	p=0,643
ASQ PR	0,629	0,666	p=0,767
ASQ CR	0,750	0,498	p=0,965
MC+FC rajzok ²	0,714	0,630	p=0,822
MC rajzok	0,431	0,494	p=0,968
FC rajzok	0,626	0,901	p=0,391
MCFC egységes ³	0,517	1,320	p=0,061

19. táblázat: a felhasznált kérdőívek és rajztesztek pszichometriai mutatói

Az egységesen értelmezett Anya-gyermek és Apa-gyermek (MCFC) rajzoknál azt találtam, hogy a Cronbach-féle alfa értéke 0,624-re emelkedne, ha a színezésre adott pontszámokat nem vennénk figyelembe, továbbá az Anya-gyermek rajzoknál az alfa értéke akkor nőne 0,539-re, ha a hasonlóság kérdésre adott pontszámokat kihagynánk, hasonlóan az Apa-gyermek rajzokhoz, mely esetében ekkor a mértéke 0,652 lenne. A PAIR rajzvizsgálati

² A két rajzteszten elért pontszámok összeadva.

³ A rajzok egységesen elemezve.

módszerből átvett hasonlóság mérése így kis mértékben ugyan, de ront a rajztesztek megbízhatóságán.

A 20. táblázatban látható a személyek átlagos pontszáma és a hozzá tartozó szórás is egyes skálánként.

Kérdőívek / skálák	1. csoport		2. csoport	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
H-PBI SZ anya	36,05	3,249	31,619	9,14
H-PBI SZ apa	32,825	4,106	29,095	9,13
H-PBI T anya	16,125	3,22	15,046	3,917
H-PBI T apa	14,4	3,881	14,666	4,943
H-PBI K anya	12,175	2,263	13,523	3,802
H-PBI K apa	12,9	3,528	13,238	5,503
ASQ RS	17,775	3,751	18,523	4,781
ASQ NA	21,05	5,113	24,523	4,996
ASQ DC	33,375	5,587	39	6,782
ASQ PR	29,725	5,597	30,952	4,79
ASQ CR	33	5,363	30,19	6,742

20. táblázat: A két csoport kérdőíveken elért átlagos pontszáma és a hozzá tartozó szórás

A táblázatból leolvasható, hogy a kétszülős családban élő fiatalok az anyai szeretet-törődésre nagyobb mértékben ítélték magasabb pontszámot, mint az elvált szülők gyermekei, hasonlóan az apai szeretet-törődés skálához; itt is a két szülővel nevelkedő fiatalok adtak átlagosan magasabb pontszámot. Az anyai túlvédés alskálán látható pontszámok tekintetében is elmondható, hogy a kétszülős családban élőknel átlagosan nagyobb mértékű volt a túlvédés, mint az elvált szülők gyermekeinél, azonban az apai túlvédés szempontjából szinte

meg egyező értékeket láthatunk. Az anyai és apai korlátozás átlagosan az elvált szülők gyermekei ítélték mindkét esetben magasabbnak.

Az ASQ kapcsolat, mint másodlagos tényező, az elismerés iránti szükséglet, a közelség kellemetlen megélése valamint a túlzott foglalkozás a kapcsolatokkal alskálákat az elvált szülők gyermekei illették átlagosan magasabb pontszámmal, azonban a biztonság a kapcsolatokban alskálán az 1. csoport ért el átlagosan magasabb pontszámot.

A hipotézisek vizsgálata

Mivel mindegyik vizsgált skála normális eloszlást követett, ehhez mérten választottam ki a szükséges statisztikai próbákat is.

Először Pearson-féle korrelációs vizsgálatot futtattam le, melyben szerepeltek a kérdőívek skálái, az Anya-gyermek (MC) és Apa-gyermek (FC) rajzok, és a két rajz összpontszáma is (MC+FC).

Az első hipotézis szerint megvizsgálom a kapcsolatot az anyát a gyermekével és apát a gyermekével ábrázoló alkotások (MC+FC rajzok) és az ASQ skálái között (táblázat az 1. számú mellékletben). Szignifikáns, fordított irányú kapcsolatot találtam a két rajz összpontszáma és ASQ RS skálája között ($r=-0,252$, $p<0,05$), ami azt jelenti, hogy minél inkább másodlagos az egyén számára a kötődési figurákkal megélt kapcsolata, annál kevésbé jelenik meg biztonságos szeretetkapcsolat a rajzteszten. A kérdőív többi skálájával nem jelentkezett szignifikáns kapcsolat.

Az Apa-gyermek rajz és az ASQ RS alskálája között is szignifikáns, fordított irányú kapcsolatot találhatunk ($r=-0,287$, $p<0,05$), azonban az Anya-gyermek rajzon a hatás nem jelentkezett.

Amennyiben megvizsgáljuk az első hipotézist csoportokra bontva, a következőket találjuk:

- A kétszülős családban élő fiataloknál (2. számú melléklet) továbbra is jelentkezik az összefüggés a rajzok és az ASQ kapcsolat, mint másodlagos tényező alskálája között ($r=-0,327$, $p<0,05$)
- Az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok csoportjában (3. számú melléklet) már nem található szignifikáns eredmény ($r=-0,082$, $p>0,05$).

Hogy megvizsgáljam a második és harmadik hipotézist, a táblázatból leolvastam az Anya-gyermek, az Apa-gyermek és a H-PBI skáláinak eredményeit, és nem találtam kapcsolatot a rajzteszt és a Szülői Bánásmód Kérdőíve között. Abban az esetben sem jelentkezett kapcsolat, amikor megvizsgáltam csoportonként az eredményeket (lásd: 1., 2., és 3. számú melléklet). Nagy (2005) említi, hogy a kérdőívet ugyan gyakran alkalmazzák, sok tekintetben azonban mégsem kompatibilis más módszerekkel.

A negyedik hipotézist Mann-Whitney próbával megvizsgálva azt találtam, hogy akik az édesapjukkal éltek a szüleik válását követően, szignifikánsan magasabb pontszámot értek el az apa képen (Mann-Whitney $U=26,5$, $Z=-1,984$, $p<0,05$), mint azok, akik az édesanyával éltek, ám az anya képen nem jelent meg a hatás (lásd: 4. számú melléklet). Tehát akik az édesapjukkal éltek szüleik válását követően, biztonságosabb és mélyebb szeretetkapcsolatot ábrázoltak az apa képen, mint azok, akik az édesanyával éltek; náluk nem jelentkezett szignifikáns különbség a kapcsolat ábrázolásában.

Az ötödik hipotézis szerint feltételezhető, hogy az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok szülőről való reprezentációja bizonytalanabb és szegényesebb, mint azoké a személyeké, akik kétszülős családban nőttek fel. Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok pontszámait összegezve tehát a feltételezés szerint az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok összességében kevesebbet fognak elérni, mint azok a személyek, akik szülei együtt éltek. Összehasonlítva az elvált és együtt élő szülőkkel nevelkedett fiatalok képeken mérhető kötődéspontjait, azt találtam, hogy az együtt élő szülők gyermekei szignifikánsan több kötődéspontot szereztek az anyát és apát a gyermekével ábrázoló képeken is (MC kép Mann-Whitney $U=227,5$, $Z=-2,933$, $p<0,05$; FC kép Mann-Whitney $U=156$, $Z=-4,024$, $p<0,05$). Tehát az ábrázolt szeretetkapcsolat mind az anyai és apai képeken gazdagabb és érzelmesebb volt a két szülővel nevelkedett fiatalok mintáján, mint azoknál a személyeknél, akik szülei elváltak, esetükben a szülőről való reprezentáció bizonytalanabb és szegényesebb (a táblázatot lásd: 5. számú melléklet).

A hatodik hipotézis szerint feltételeztem, hogy azok a személyek, akik egyszülős családban nevelkedtek, inkább a családi egységet belülről fenyegető veszélyt fognak említeni. Chi² próbát végeztem, és azt találtam az Anya-gyermek rajzok esetében, hogy a nem teljes családban nevelkedő fiatalok a családi egységet belülről fenyegető veszélyt említettek gyakrabban (Chi²=10,091, df=1, $p<0,05$). Ugyanez jelentkezett az Apa-gyermek rajzok

esetében is ($\chi^2=4,576$, $df=1$, $p<0,05$). Ezek alapján feltételezhető, hogy akik kétszülős családban nevelkedtek, a családi egységet biztonságosabbnak ítélték meg, mint azok a fiatalok, akik szülei elváltak (táblázatot lásd: 6. számú melléklet).

A hetedik hipotézis szerint a szülőkről alkotott egységesített reprezentációk és a kötődés biztonsága között összefüggéseket találunk, és feltételezhető, hogy az észlelt szülői bánásmód minősége is összefüggést fog mutatni az egységesen értelmezett rajzokkal. Először a teljes mintán, majd csoportokra bontva is olvashatóak az eredmények.

A Pearson-féle korrelációs vizsgálat eredményei értelmében a **teljes mintát** nézve egyenes irányú szignifikáns kapcsolatot találtam az egységesen értelmezett reprezentációk és a H-PBI anyai szeretet-törődés skálájával ($r=0,330$, $p<0,05$), és fordított irányú kapcsolatot a H-PBI anyai korlátozás skálájával ($r=-0,392$, $p<0,05$). Ezek értelmében megállapítható, hogy a vizsgálatban résztvevő személyek minél több kötődéspontot értek el az egységesen értelmezett rajzon, annál kifejezettebb volt az anyával megélt szeretet és törődés a kapcsolataikban. Továbbá minél több kötődéspontot szereztek a rajzon, annál kisebb volt az anyai korlátozás mértéke (lásd: 7. számú melléklet).

A **teljes családban** nevelkedett fiatalok egységesített reprezentációi és az ASQ RS alskálája között mutatkozott fordított irányú szignifikáns kapcsolat ($r=-0,314$, $p<0,05$). Ennek értelmében azok a fiatalok, akik kevés kötődéspontot szereztek a rajzon, kapcsolataikat jellemzően másodlagosnak tartják (táblázatot lásd: 8. számú melléklet).

Az **elvált** szülők gyermekei esetében a rajzok fordított irányú kapcsolatban álltak a H-PBI anyai korlátozás skálájával ($r=-0,517$, $p<0,05$), ez egybecseng a teljes mintán tapasztalt egyik eredménnyel, mely szerint a személyek minél kisebb mértékű anyai kontrollt tapasztaltak, annál több kötődéspontot értek el a rajzon (táblázatot lásd: 9. számú melléklet), az ábrázolt kapcsolat annál erősebb.

A nyolcadik hipotézis értelmében megvizsgálom a kapcsolatot a kérdőívek skálái között, először a teljes mintán, majd csoportonként is.

A **teljes mintán** Pearson-féle korrelációs vizsgálattal a következő kapcsolatokat találtam (táblázatot lásd szintén a 7., 8., és 9. számú mellékletben):

- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai szeretet-törődés és ASQ CR skálája között ($r=0,258$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és H-PBI apai korlátozás skálák között ($r=0,307$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és H-PBI anyai túlvédés között ($r=0,359$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és ASQ NA között ($r=0,257$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és ASQ PR között ($r=0,322$, $p<0,05$)
- Fordított irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és ASQ CR között ($r=-0,309$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI apai korlátozás és H-PBI anyai túlvédés között ($r=0,284$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai túlvédés és H-PBI apai túlvédés között ($r=0,264$, $p<0,05$)
- ASQ RS és ASQ DC között egyenes irányú kapcsolat ($r=0,288$, $p<0,05$)
- ASQ NA és ASQ DC között egyenes irányú kapcsolat ($r=0,412$, $p<0,05$)
- ASQ NA és ASQ PR között egyenes irányú kapcsolat ($r=0,311$, $p<0,05$)
- ASQ DC és ASQ CR között fordított irányú kapcsolat ($r=-0,521$, $p<0,05$)
- ASQ PR és ASQ CR között fordított irányú kapcsolat ($r=-0,339$, $p<0,05$)

A **teljes családban** nevelkedett fiatalok mintáján a következő kapcsolatokat találtam:

- Fordított irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai szeretet-törődés és H-PBI anyai korlátozás között ($r=-0,360$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és ASQ PR között ($r=0,484$, $p<0,05$)
- Fordított irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és ASQ CR között ($r=-0,391$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI apai korlátozás és H-PBI anyai túlvédés között ($r=0,362$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI apai korlátozás és H-PBI apai túlvédés között ($r=0,355$, $p<0,05$)

- ASQ NA és ASQ PR között egyenes irányú kapcsolat ($r=0,336$, $p<0,05$)
- ASQ DC és ASQ CR között fordított irányú kapcsolat ($r=-0,365$, $p<0,05$)
- ASQ PR és ASQ CR között fordított irányú kapcsolat ($r=-0,541$, $p<0,05$)

Az **elvált** szülők gyermekeinél a következő kapcsolatokat találtam:

- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI anyai korlátozás és H-PBI anyai túlvédés között ($r=0,542$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI apai korlátozás és H-PBI apai túlvédés között ($r=0,626$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI apai korlátozás és ASQ DC között ($r=0,473$, $p<0,05$)
- Egyenes irányú szignifikáns kapcsolat a H-PBI apai korlátozás és ASQ PR között ($r=0,569$, $p<0,05$)
- ASQ NA és ASQ DC között egyenes irányú kapcsolat ($r=0,456$, $p<0,05$)
- ASQ DC és ASQ CR között fordított irányú kapcsolat ($r=-0,632$, $p<0,05$)

A kilencedik hipotézis szerint feltételezhető, hogy a szülőkről kialakított reprezentációk összefüggést mutatnak. Pearson-féle korrelációs vizsgálattal megállapítható, hogy az egységesített szülői reprezentációk és az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok összesített pontszáma között egyenes irányú kapcsolat van ($r=0,310$, $p<0,05$). Tehát az a személy, aki egységesebbnek, közelebbinek ábrázolta a két párost, az külön-külön is biztonságosabb kapcsolatot mutatott a szülők reprezentációiban (táblázatot lásd: 10. számú melléklet).

Diszkusszió

Az optimális és túlzó közelség

A szülő-gyermek páros egymáshoz való közelsége a szüleik válását követően az édesanyjukkal élő személyeknél volt a legkifejezettebb az Anya-gyermek rajzon, jellemző volt, hogy az anya ölben tartja a gyermekét, vagy fogják egymás kezét. Azonban ők ábrázolták a figurákat egymástól legtávolabb az Apa-gyermek rajzon, átlagosan karnyújtáson kívül voltak az alakok. Érdekes, hogy az együtt élő szülőkkel nevelkedett fiatalok átlagosan

távolabb rajzolták egymástól a szülőt és a gyermekét, mint a másik csoport, leggyakrabban karnyújtásnyi távolságra helyezkedtek el a figurák. Amennyiben összevetjük az ASQ közelség kellemetlen megélése alskálával az eredményeket, elmondható, hogy átlagosan az elvált szülők gyermekei ítélték a közelséget kellemetlenebbnek, mint azok a fiatalok, akik kétszülős családban nőttek fel. Ezek alapján feltételezhető, hogy a figurák ábrázolt közelsége a szüleik válását követően az édesanyjukkal élő személyek esetében az Anya-gyermek rajzon túlzó, erre utalhat az is, hogy átlagosan bizonytalanabbnak ábrázolták az édesanyjával való kapcsolatot a szülők válását követően még az édesapjukkal élő személyeknél is. A teljes családban nevelkedett személyeknél átlagosan megjelenő karnyújtásnyi távolság mondható biztonságosnak olyan szempontból, hogy szükség esetén a szülő könnyedén elérhető, azonban a gyermek önállóan is biztonságban érzi magát. Erre utal az ASQ biztonság a kapcsolatokban alskála eredménye is, a teljes családban nevelkedett fiatalok ítélték átlagosan biztonságosabbnak a kapcsolataikat, és a rajzon is ők ábrázoltak átlagosan biztonságosabb kapcsolatot mindkét szülővel. A kapcsolódási törekvés a figura testhelyzete és a tekintetek iránya alapján átlagosan nagyobb mértékben volt megfigyelhető az együtt élő szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok rajzain, gyakrabban ábrázolták, hogy a figurák egymásra néznek, és testrész iránya is gyakrabban jelezte a kapcsolódási törekvést. Ezért is biztonságosabb jelzés a karnyújtásnyi távolság, mivel a kapcsolatfelvétel a szülővel könnyedén megvalósítható. Az anyát a gyermekével ábrázoló rajzokon volt a legkevésbé megfigyelhető kapcsolódási törekvés a párosok között az elvált szülők gyermekei esetében, legközelebb egymáshoz mégis ők ábrázolták az anyát és gyermekét, ami sokszor olyan módon mutatkozott meg a rajzi jegyekben, hogy hiába fogják egymás kezét, az egyik figura kinéz a képből, vagy nem fordulnak egymás irányába. A távolság növelésére irányuló törekvések is gyakrabban megfigyelhetőek az esetükben, például anya és gyermeke fogja egymás kezét, a gyermeket mégis „elhúzza” egy kutya pórázon, vagy a gyermek túlhangsúlyozott léggömböt tart a kezében, azt a benyomást keltve, mintha „elrepülhetne” vele. A kódrendszernek azonban a távolság növelésére irányuló törekvések pontozása nem része egyelőre, de további kutatásokban érdekes összefüggéseket mutathat.

A biztonságos alap jelentősége

Fury (1997) megfigyelései szerint a bizonytalan kötődés egyik jelzése lehet, ha a lerajzolt figurák alap nélkül helyezkednek el olyan módon, hogy valamelyikük „lebeg”. Ennek mértéke a válást követően az anyával élő személyeknél a legkifejezettebb az Apa-gyermek rajzon, az

ábrázolt figurák háromnegyede lebegett, nem volt biztos alap, amelyen álltak volna, míg az anyát a gyermekével ábrázoló rajzoknál ennek a mértéke csekély volt. Náluk mutatkozott leggyakrabban olyan rajzi elem, amely a páros között akadályként szerepelt apa és gyermeke között, az esetek felében megfigyelhető volt. A válást követően az édesanyával élő személyek átlagosan bizonytalanabb kapcsolatot mutattak mindkét rajzon, mint azok a személyek, akik az édesapjukkal éltek.

Az egységen kívülről vagy belülről érkező veszélyek

A biztonságos családi egységet nagyban veszélyeztetheti a gondozó elvesztése miatti aggodalom, vagy ennek a konkrét bekövetkezése, ez az aggodalom pedig megjelenik a személy által említett veszély jellemzőiben. A rajzok előzetes átnézésekor meghatározónak bizonyult a személyek által adott válasz az utótesztben arra a kérdésre, hogy milyen veszély fenyegetheti a párost. A kétszülős családban nevelkedett fiatalok leggyakrabban olyan veszélyt említettek, mely a családi egységen kívülről érkező, a páros által nehezen befolyásolható esemény, például háború, meteor becsapódás, idegen személyek okozta bosszúság, stb. Ezzel szemben az elvált szülők gyermekei mindkét rajzon olyan veszélyekről számoltak be, melyek túlnyomó részt a családi egységen belülről eredtek, például a szülő-gyermek viszony megromlása, szülők közötti kapcsolat megromlása, szülő elvesztése. Ez alapján elmondható, hogy a családi egységet a teljes családban nevelkedett fiatalok biztonságosabbnak tartják, kevesebb esetben számoltak be olyan veszélyről, amely a családi egységen belülről fenyegetné őket, míg azok a személyek, akik szülei elváltak, a családi egységet kevésbé biztonságosnak ítélik, náluk a veszély forrása a családon belül kereshető. Erre utal az is, hogy az említett veszélyt az esetek közel háromnegyedében feloldották valamilyen módon a kétszülős családban nevelkedett fiatalok mindkét rajznál. Az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok kevés esetben oldották fel az általuk említett veszélyt, de magasabb százalékban tették azzal a szülővel, akivel a válásukat követően éltek, tehát feltehetően velük nagyobb biztonságban érzik magukat.

Szexuális és agresszív tartalmak megmutatkozása

Szexuális tartalmak jellemzően az anyát a gyermekével ábrázoló rajzokon jelentek meg (9 férfi és 7 nő ábrázolta), az Apa-gyermek rajzokon csak négy esetben volt megfigyelhető, egy kivétellel csak férfiak rajzain. Leggyakrabban az elvált szülők gyermekeként nevelkedett fiatalok ábrázolták így anyjukat. Legtöbb esetben az anyának rajzolt túlhangsúlyozott mellek ábrázolása és túlzóan kihívó öltözet volt megfigyelhető, két esetben rajzoltak péniszt az

anyának, de az is előfordult, hogy a lerajzolt (kamaszkorú) gyermek volt meztelen. Vass (2003) megfigyelései alapján szimbolizálhatja az anyai gondoskodás utáni vágyat, de az impulzusok szabályozási problémáit is jelentheti, azonban sebezhetőséget is sugallhat. A kétszülős családban és a válást követően az édesanyjukkal élő személyek jellemzően a saját nemükkel megegyező figurát ábrázoltak, azonban a szüleik válását követően az édesapjukkal élő személyek az apa mellett ábrázoltak inkább a saját nemükkel megegyező gyermekalakot. Lehetséges konfliktusindikátor olyan értelemben, hogy a személyek így távolítják maguktól a szülő-gyermek kapcsolatot, az édesapjukkal élő személyek az Anya-gyermek rajzon ábrázolták a saját nemükkel ellentétes gyermekalakot legtöbb esetben, tehát a távolítás itt volt nagymértékben tettenérhető.

Agresszív tartalmak is az elvált szülők gyermekeiként nevelkedett fiatalok rajzain voltak megfigyelhetőek nagyobb százalékban, azonban jellemzőbben az Apa-gyermek rajzon, az anya képén néhány esetben fordult csak elő. Leginkább fegyverek, tank, bombát ledobó repülőgép, kés és hegyes fogak jelezték az agressziót.

A kötődés biztonsága, az észlelt szülői bánásmód és a rajzok összefüggései

Az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzok és az ASQ kapcsolat, mint másodlagos tényező alskálája közötti fordított irányú kapcsolatból megmutatkozik, hogy minél inkább másodlagos az egyén számára a kötődési figurákkal megélt kapcsolata, annál kevésbé jelenít meg biztonságos szeretetkapcsolatot a rajzteszten, azonban az elvált szülők gyermekeinél ez a hatás nem volt megfigyelhető.

Az egységesített szülői reprezentációk vizsgálatakor látható, hogy a vizsgálatban résztvevő személyek minél több kötődéspontot értek el az egységesen értelmezett rajzon, annál kifejezettebb volt az anyával megélt szeretet és törődés a kapcsolataikban. Továbbá minél gazdagabbnak, egységesebbnek és biztonságosabbnak ábrázolták az egységes családot, annál kisebb volt az anyai korlátozás mértéke. Azok a teljes családban nevelkedett fiatalok, akik kevés kötődéspontot szereztek a rajzon, kapcsolataikat jellemzően másodlagosnak tartják. Az elvált szülők gyermekei azonban minél kisebb mértékű anyai kontrollt tapasztaltak, annál több kötődéspontot értek el. Az a személy, aki egységesebbnek, közelebbinek ábrázolta a két párost, az külön-külön is biztonságosabb kapcsolatot mutatott a szülők reprezentációiban.

Azok a személyek, akik az édesapjukkal éltek szüleik válását követően, biztonságosabb és mélyebb szeretetkapcsolatot ábrázoltak az apa képén, mint azok, akik az édesanyával éltek, náluk nem jelentkezett szignifikáns különbség a kapcsolat ábrázolásában.

Figyelemre méltó, hogy az ábrázolt szeretetkapcsolat mind az anyai és apai képeken gazdagabb és érzelmesebb volt a teljes családban nevelkedett fiatalok mintáján, mint azoknál a személyeknél, akik szülei elváltak, esetükben a szülőről való reprezentáció bizonytalanabb és szegényesebb volt.

Összefoglalva a kérdőívek alskálái között megfigyelhető kapcsolatokat, a teljes családban nevelkedett fiatalok esetében a következő állítások fogalmazhatóak meg:

- minél nagyobb az észlelt anyai szeretet és törődés, annál kisebb mértékű az anyai korlátozás
- minél inkább belebonyolódik a személy a kapcsolataival való túlzott foglalkozásba, az észlelt anyai korlátozás annál nagyobb mértékű
- ha a személy biztonságban érzi magát a kapcsolataiban, az anyai korlátozás annál kisebb mértékű
- minél korlátozóbb az apa, az apa és az anya annál inkább túlvédő
- minél nagyobb a személy elismerés iránti szükséglete, annál inkább foglalkozik a kapcsolataival
- minél inkább kellemetlennek éli meg a személy a közelséget és minél jobban belebonyolódik a kapcsolataival való foglalkozásba, annál inkább tapasztalhatja kapcsolataiban a biztonság hiányát

Az elvált szülők gyermekeiként nevelkedett fiatalok kérdőíveken megfigyelhető eredményei esetében pedig a következő állítások érvényesek:

- minél inkább túlvédő a két szülő, annál korlátozóbb is egyben
- minél inkább korlátozó az apa, annál kellemetlenebbnek éli meg a személy a közelséget és annál inkább foglalkozik a kapcsolataival
- minél kellemetlenebbnek éli meg a személy a közelséget, annál nagyobb az elismerés iránti igénye, és annál bizonytalanabb a kapcsolataiban

Fontos azonban megemlíteni, hogy hiába jelenítettek meg a kétszülős családban nevelkedett fiatalok biztonságosabb és érzelmesebb kapcsolatot a szülők reprezentációin, esetükben is

megmutatkoztak néhány személynél a bizonytalan kötődés sajátos jegyei, hasonlóképp az egyszülős családban nevelkedett fiatalok csoportjánál, ahol szintén találkozhattunk gazdag, érzelmes és biztonságos családi reprezentációval. Tehát azt a következtetést lehet levonni, hogy a kétszülős család biztonságosabb alapot ad a kötődési kapcsolatok kialakulásának, azonban ha ez a rendszer sérül, a biztonságos alap bizonytalanabbá válik. Ennek oka lehet a válást követően megváltozott új családi helyzet, melyhez a család minden tagjának alkalmazkodni kell, a gyermek számára a vele már nem egy háztartásban élő szülő sok esetben elérhetetlenebb, de kapcsolata a vele együtt élő szülővel is gyengülhet, mivel több feladat hárul rá a mindennapokban.

Kitekintés és korlátok

A műalkotások és interjúk elemzésének első lépése egy kódrendszer használata, azonban elengedhetetlen, hogy ez a kódrendszer megbízható legyen. Ennek a megbízhatósági mutatója kettő vagy több kódoló esetében a Fleiss-kappával, míg két kódolóra a Cohen-kappával határozható meg (Cohen, 1960, id.: Sántha, 2012). A személyi és anyagi lehetőségek figyelembevételével legcélszerűbb a Cohen-kappával dolgozni, mely számszerűsíti, hogy két személy által leírt kódolás milyen mértékben különbözik egymástól. A kappa 0 és 1 közötti értékeket vehet fel, azonban matematikailag a negatív eredmény nincs kizárva, ez azt jelenti, hogy „a két kódoló kategóriáinak azonossága kisebb, mint a véletlenszerű azonosság” (Sántha, 2012, 72.o.). Azonban értéke minél jobban közelít 1-hez, a kódolók véleménye annál inkább megegyező. Landis és Koch (1977, id.: Sántha, 2012) a következők szerint osztályozzák a Cohen-kappa értékét:

- 0 és 0,20 között gyenge azonosság
- 0,21 és 0,40 között elégséges azonosság
- 0,41 és 0,60 között közepes azonosság
- 0,61 és 0,80 között magas azonosság
- 0,81 felett nagyon magas azonosság

Jelen dolgozat korlátai közé tartozik, hogy a kódrendszer megbízhatósági mutatója nem került kiszámításra, azonban az objektíven meghatározható tényezőkre írt kódrendszer igyekezett ezt a hiányosságot kompenzálni, de célszerű lenne a kappa értékét meghatározni.

További lehetséges korlátként megemlíteném, hogy a teljes család szókapcsolat használata stilisztikai okokból volt indokolt, az egyszülős családokra is ugyanúgy helytálló kifejezés.

Érdekes lenne a következő instrukcióval felvenni az Anya-gyermek és Apa-gyermek rajzokat: „*Rajzolj egy anyát a gyermekével és egy apát a gyermekével, miközben csinálnak valamit!*”, Bombi, Pinto és Cannoni (2007, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012) véleménye szerint többletinformáció nyerhető abból, ha cselekvés közben kérjük a figurák ábrázolását.

Talán más kép rajzolódott volna ki – akár akadályok vagy átfedések tekintetében –, ha az instrukcióban megkérjük a személyeket, fordítsanak különös figyelmet a párost körülvevő környezetre.

Az is egy jövőbeni kutatást képezhet, hogy utótesztként a fény felé tartott és egymás elé helyezett rajzokról is kérdezzük a rajzolót, vagy megkérjük, írjon egy történetet az együtt látható családról, melyet tartalomelemzésnek vetünk alá.

A kódrendszer kiegészíthető még egyéb tényezők vizsgálatával is, ilyen például a távolság növelésére irányuló törekvések kódolása, vagy a figurák hasonlóságának további elemzése.

A lerajzolt gyermek életkora is képezheti a kódrendszer részét, különösen érdekes, hogy egyes személyek az egyik képen csecsemőt, míg a másikon kamaszgyereket rajzoltak, ez jelezheti annak a mértékét, hogy mekkora igénye a gondoskodás az egyik szülőtől, míg a másik esetben önálló gyermeket rajzol. Így a dependencia és önállóság dimenzióján belül is értelmezhetővé válnának az összefüggések.

A színhasználat vizsgálata is további kutatásokat inspirálhat, ha a Színkulcs teszt (The Colour Keys Method, Vass, 2011) egyes elemei is felvételre kerülnek, például a színeket utólag negatív és pozitív töltetű hívószavakhoz rendeljük, majd elemezzük, a személy által használt színek milyen hívószavakhoz kapcsolódtak, és melyik figurán, milyen mértékben használta őket.

Terápiák kezdeti szakaszán is hatékony eljárás lehet, mivel a rajzolás segít olyan személyeknek is megnyílni, akik nehezen oldódnak, és segít olyan tartalmakat is megmutatni,

amelyek kifejezése verbálisan nehézségekbe ütközhet (Vass, 2003). Érdemes az egységesen értelmezett szülői reprezentációkról beszélni a személyt terápiás helyzetben, a kötődési kapcsolat szimbolikus reprezentációja olyan információkkal szolgálhat, melyek pszichoterápiás értékű felismerésekre vezethetnek.

Irodalomjegyzék

- Ainsworth, M. S., & Bowlby. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist* 46., 331-341.
- Andorka, R. (1996). A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése a rendszerváltás óta. *Szociológiai Szemle*, 1, 3-26.
- Ariés, P. (1987). *Gyermek, család, halál*. Budapest: Gondolat.
- Bowlby, J. (2009). *A biztos bázis: A kötődés-elmélet klinikai alkalmazásai*. Budapest: Animula.
- Byng-Hall, J. (2006). *Munkám családi szkriptekkel*. Budapest: Animula.
- Cole, M., & Cole, R. (2006). *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris.
- Csomortáni, D. (2013). Ártalmas gondoskodás - a pszichológiai túlvédés empirikus vizsgálatának fő vonulata. *Magyar Pszichológiai Szemle*(68/4), 737-771.
- Danis, I. (2007). Szülői és tágabb környezeti tényezők szerepe a szülővé válás folyamatában és a korai anya-gyerek kapcsolat kialakulásában. *Doktori értekezés*. Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Pedagógiai-Pszichológiai Kar, Pszichológiai Doktori Iskola, Kognitív Fejlődés Program.
- Dr. Hámori, E. (2011). Attachment Style Questionnaire. *Kézirat*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kötődés Kutatási Program.
- Fonagy, P., & Target, M. (2005). *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Budapest: Gondolat.
- Földházi, E. (2008). AZ ELSŐ HÁZASSÁGKÖTÉS UTÁN - A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és. *Doktori értekezés*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet, Szociológiai Doktori Program.
- Földházi, E. (2009). *demografia.hu*. Letöltés dátuma: 2014. 03 12, forrás: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének honlapja: www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/DemPort/02foldhazi.pdf

- Fury, G., Carlson, E., & Sroufe, L. (1997). Children's representation of attachment relationship in family drawings. *Child Development*(68), 1154-1164.
- Gervai, J. (2005). A Budapesti Családvizsgálat. *Alkalmazott Pszichológia*, VII(4), 5-13.
- Hámori, E., & Királdi, K. (2009). Az anya-gyerek kapcsolat a korai fejlesztés tükrében igen kis súlyú koraszülött, 7-11 éves gyermekeknél. (Hámori Eszter, & Kökény Veronika, szerk.) *Pszichoanalitikus Szakfolyóirat*(IX. évfolyam, 1. szám).
- Kaiser, D., & Deaver, S. (2009). Assessing Attachment with the Bird's Nest Drawing: A Review of the Research. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*(26), 26-33.
- Madigan, S., Ladd, M., & Goldberg, S. (2003). A picture is worth a thousand words: Children's representations of family as indicators of early attachment. *Attachment & Human Development*(5), 19-37.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. Greenberg, D. Cicchetti, & E. Cummings, *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention* (old.: 121-160). Chicago: Chicago University Press.
- Münnich, Á., Nagy, Á., & Abari, K. (2006). *psycho.unideb.hu/statisztika*. Letöltés dátuma: 2014. március 29, forrás: Többváltozós statisztika pszichológus hallgatók számára: <https://psycho.unideb.hu/statisztika/index2.html>
- Nagy, L. (2005). A Temperamentum és a Karakter Összefüggései a Felnőtt Kötődéssel. *Doktori értekezés*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Doktori Iskola, Személyiséglélektan Program.
- Sándor, M., Fülöp, M., & Sebestyén, N. (2012). A PAIR (Pictorial Assessment of Interpersonal Relationship) rajzvizsgálati módszer bemutatása. *Magyar Pszichológiai Szemle*(67/2), 267-294.
- Sántha, K. (2012). Numerikus problémák a kvalitatív megbízhatósági mutatók meghatározásánál. *Iskolakultúra*, 3, 64-73.

- Szabó, Z. (2013). Az anya-gyermek és az apa-gyermek kapcsolat viszonya a későbbi kapcsolatokkal. *Műhelymunka*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Intézet.
- Tényi, T., Csábi, G., Trixler, M., Márton, K., & Molnár, D. (2000). Az anya-gyermek kapcsolat ábrázolásának sajátosságai felnőtt pszichiátriai betegek és pszichoszomatikus betegségben szenvedő gyermekek rajzaiban. *Psychiatria Hungarica*, 15(4), 445-449.
- Vass, Z. (2003). *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai*. Budapest: Flaccus.
- Vass, Z. (2011). *A hétlépéses képelemzési módszer (SSCA)*. Budapest: Flaccus.
- Vass, Z. (2011). *A képi kifejezéspszichológia alapkérdései. Szemlélet és módszer*. Budapest: L'Harmattan.
- Yurdugül, H. (2008). Minimum sample size for Cronbach's coefficient alpha: A Monte-Carlo Study. *H. U. Journal of Education*, 397-405.
- Zsubrits, A. (2011). A kapcsolat, mint esély: A gyermekvédelmi intézményekben élő serdülőkorú fiatalok kötődésrendszerén belül a nevelőkkel kialakult kapcsolat összetevői. *Doktori értekezés*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Intézet, Pszichológia Doktori Iskola, Alkalmazott Pszichológia Program.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a szakdolgozat témavezetőjének, Csabai Krisztinának, hogy támogatott ötleteivel, segítőkészen állt minden felmerült kérdéshez, és azért, hogy lelkesített a pozitív hozzáállásával, továbbá külön köszönöm a türelmét, tanácsait, a statisztikában adott részletes és érthető magyarázatait.

Köszönettel tartozom még Hámori Eszternek, aki a rajzok elemzésére inspirált egy korábbi egyetemi kurzuson, és megalapozta lelkesedésem és kíváncsiságom a rajzvizsgáló eljárások iránt a madárfészekrajzról tartott gyakorlaton.

Rajzok

3. ábra: Szülei válását követően az édesanyjával élő nő rajza

1. Rajz: Szülei válását követően az édesanyjával élő nő rajza. Elsőként szembetűnő, hogy az édesapát hóembernek rajzolja, miközben a fának nyári lombot ábrázol, azonban a fa színei hasonlítanak az édesanya színeihez, az anyja „lombszerű” haja is feltűnő. Utalhat ez az apa tehetetlenségére, a két alak szinte mozdulatlan, a gyermek felveszi az apa tehetetlenségét, míg az anyai képen dinamikus a vonalvezetés is. Egységesen értelmezve a két rajzot látható, hogy az anyja a fa helyére kerül, ezzel is implikálva „gyökeresen” a jelenlétét az Apa-gyermek rajzon, míg az apa a gyermek takarásába kerül. Feltűnik továbbá a rajzon, hogy mindkét ábrázolt gyermekalak a rajzoló nemével ellentétes.

4. ábra: Szülei válását követően az édesapával élő férfi rajza

2. Rajz: Szülei válását követően az édesapával élő férfi rajza. Látható, hogy a két párost közel ábrázolta egymáshoz, fogják is egymás kezét, azonban mindkét gyermekfigura tart a kezében valamit, ami mintha „húzná” ki ebből a közelségből. Az anya mellett álló gyermek a rajzoló nemével ellentétes és kevésbé kidolgozott, a gyermek mindkét képen a szülő arányainál nagyobbabbnak tűnik, Vass (2011) szerint ez jelezhet dominanciára való törekvéseket.

5. ábra: Szülei válását követően az édesanyjával élő nő rajza

3. Rajz: Szülei válását követően az édesanyjával élő nő rajza. Azt a benyomást kelti, mintha el akarna bújni mindkét szülő elől. Az egységes értelmezés során a gyermekalak pont a piros szekrénybe kerül. Az Anya-gyermek képen a lány meztelensége is a sebezhetőséget sugallja.

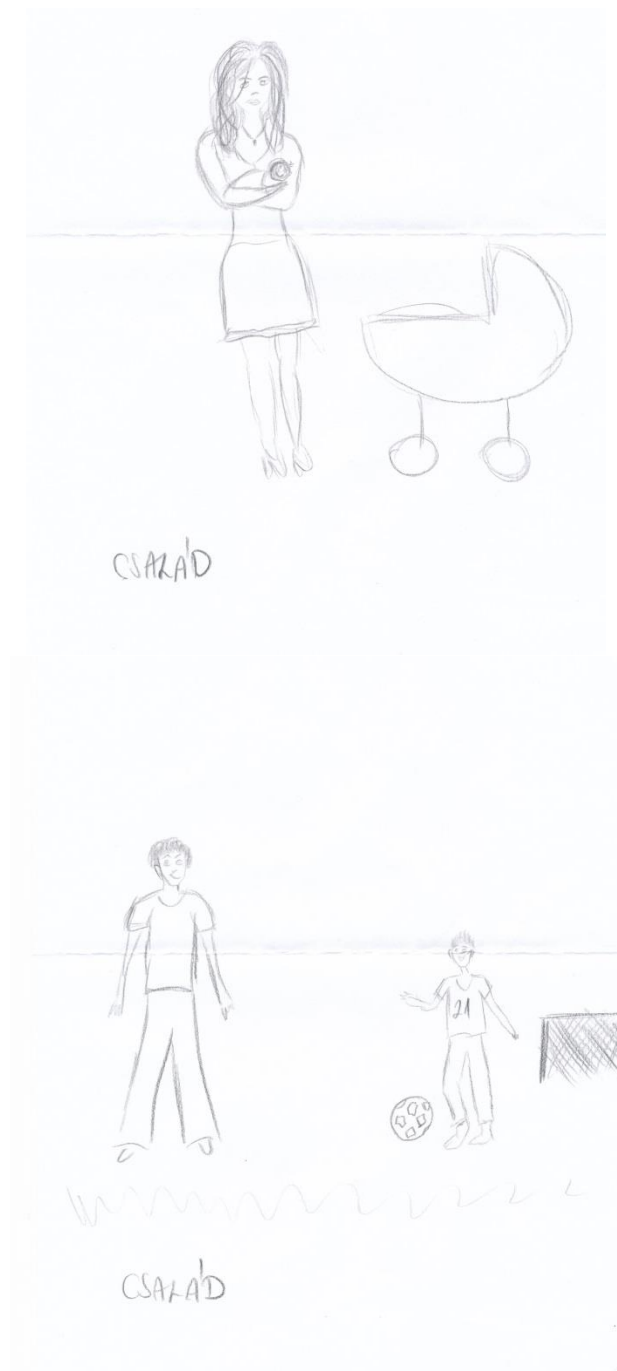
6. ábra: Kétszülős családban élő nő rajza

4. Rajz: Kétszülős családban élő nő rajza. Látható, hogy bátran használta a színeket, és az Apa-gyermek rajzon a gyermekfigura kezében sem a „kifele húzás” benyomását keltik a léggömbök, nem feszülnek az őket tartó szálak sem. Mindkét gyermekalak a rajzoló nemével megegyező, a kép meleg, érzelmes.

7. ábra: Kétszülős családban nevelkedett nő rajza

5. Rajz: Kétszülős családban nevelkedett nő rajza. Az anya mérete tűnik elsőként meghatározónak, bele sem fért a képbe, a gyermek mindkét képen kidolgozatlanabb, mint a szülő. Amennyiben egymás elé helyezzük a két képet, figyelemreméltó, hogy az anya és gyermeke keze épp az apa ágyékára kerül, az utótesztben az apa elérhetetlenségét nevezte meg veszélyként, melynek okozója az anya.

8. ábra: Szülei válását követően az édesanyjával élő nő rajza

6. Rajz: Szülei válását követően az édesanyjával élő nő rajza. Az Anya-gyermek képen a lerajzolt gyermek csecsemő, azonban az egységes elemzésnél feltűnik, hogy a gyermek épp a babakocsiba kerül az Apa-gyermek rajzról.

Ábrajegyzék

1. ábra: A vizsgálatban résztvevő személyek	18
2. ábra: A résztvevő személyek családi körülményei	19
3. ábra: Szülei válását követően az édesanyával élő nő rajza	58
4. ábra: Szülei válását követően az édesapával élő férfi rajza	59
5. ábra: Szülei válását követően az édesanyával élő nő rajza	60
6. ábra: Kétszülős családban élő nő rajza	61
7. ábra: Kétszülős családban nevelkedett nő rajza	62
8. ábra: Szülei válását követően az édesanyával élő nő rajza	63

1. diagram: Átlagos pontszámok a nemek tekintetében	37
2. diagram: Átlagos pontszámok a csoportok tekintetében	37
3. diagram: Az átlagos pontszámok MC és FC rajzokra csoportonként és nemenként együttesen ábrázolva	38
4. diagram: A MC és FC rajzokra adott pontszámok összege csoportonként és nemenként ...	38
5. diagram: Az egységesen értelmezett rajzok átlagos pontszámainak megoszlása csoportonként és nemenként	39

1. táblázat: A Kaplan és Main (1986) által leírt kritériumrendszer a családrajzokhoz, Fury (1996, id. Fury, 1997) kiegészítéseivel	12
2. táblázat: A Bombi, Pinto és Cannoni (2007, id.: Sándor, Fülöp, & Sebestyén, 2012) által kidolgozott PAIR rajzvizsgálati módszer dimenziói és azok alszkálái.....	15
3. táblázat: A H-PBI skálák átlagos értékei és szórásai Tóth és Gervai (1999) eredményei szerint (558.o.).....	26
4. táblázat: Kapcsolódási törekvés a tekintet alapján	28
5. táblázat: Kapcsolódási törekvés a testhelyzet alapján	29
6. táblázat: A figurák közelsége	29
7. táblázat: A figurák elhelyezkedése az alapon.....	30
8. táblázat: Az interakció jellemzői.....	30
9. táblázat: Az interakció folytatása	31
10. táblázat: Az említett veszély jellemzői.....	32

11. táblázat: Az említett veszély feloldása	32
12. táblázat: Akadály megjelenése a páros között.....	33
13. táblázat: A hasonlóság mértéke	33
14. táblázat: Színhasználat	34
15. táblázat: Agresszív tartalmak megjelenítése	34
16. táblázat: Szexuális tartalmak megjelenítése	35
17. táblázat: Kezek ábrázolása	36
18. táblázat: A lerajzolt gyermek neme.....	36
19. táblázat: a felhasznált kérdőívek és rajztesztek pszichometriai mutatói	40
20. táblázat: A két csoport kérdőíveken elért átlagos pontszáma és a hozzá tartozó szórás	41

Mellékletek

1. számú melléklet: Teljes minta

	MC_SUM	FC_SUM	MC_FC_SUM
ASQ_RS Pearson Correlation	-,150	-,287*	-,252
Sig. (2-tailed)	,248	,025	,050
N	61	61	61
ASQ_NA Pearson Correlation	-,149	-,055	-,109
Sig. (2-tailed)	,251	,673	,401
N	61	61	61
ASQ_DC Pearson Correlation	-,131	-,264*	-,228
Sig. (2-tailed)	,314	,040	,077
N	61	61	61
ASQ_PR Pearson Correlation	,002	-,076	-,045
Sig. (2-tailed)	,986	,560	,729
N	61	61	61
ASQ_CR Pearson Correlation	-,182	,057	-,058
Sig. (2-tailed)	,160	,664	,658
N	61	61	61
PBIM_SZ Pearson Correlation	,200	,271*	,267*
Sig. (2-tailed)	,122	,035	,037
N	61	61	61
PBIF_SZ Pearson Correlation	-,002	,198	,120
Sig. (2-tailed)	,987	,127	,359
N	61	61	61
PBIM_K Pearson Correlation	-,188	-,079	-,144

	Sig. (2-tailed)	,147	,546	,270
	N	61	61	61
PBIF_K	Pearson Correlation	,178	,113	,159
	Sig. (2-tailed)	,170	,387	,220
	N	61	61	61
PBIM_T	Pearson Correlation	,072	,121	,110
	Sig. (2-tailed)	,579	,354	,397
	N	61	61	61
PBIF_T	Pearson Correlation	-,021	,060	,026
	Sig. (2-tailed)	,874	,647	,842
	N	61	61	61

2. számú melléklet: Együtt élő szülők

		MC_SUM	FC_SUM	MC_FC_SUM
PBIM_SZ	Pearson Correlation	,015	,040	,032
	Sig. (2-tailed)	,929	,807	,844
	N	40	40	40
PBIF_SZ	Pearson Correlation	-,111	-,071	-,100
	Sig. (2-tailed)	,495	,665	,537
	N	40	40	40
PBIM_K	Pearson Correlation	-,105	-,152	-,148
	Sig. (2-tailed)	,519	,349	,363
	N	40	40	40
PBIF_K	Pearson Correlation	,111	,185	,171
	Sig. (2-tailed)	,496	,252	,291
	N	40	40	40

PBIM_T	Pearson Correlation	,042	-,037	-,001
	Sig. (2-tailed)	,795	,823	,996
	N	40	40	40
PBIF_T	Pearson Correlation	-,123	,067	-,022
	Sig. (2-tailed)	,449	,682	,894
	N	40	40	40
ASQ_RS	Pearson Correlation	-,287	-,292	-,327*
	Sig. (2-tailed)	,073	,068	,039
	N	40	40	40
ASQ_NA	Pearson Correlation	,000	,204	,126
	Sig. (2-tailed)	,998	,207	,440
	N	40	40	40
ASQ_DC	Pearson Correlation	-,125	-,094	-,122
	Sig. (2-tailed)	,443	,564	,453
	N	40	40	40
ASQ_PR	Pearson Correlation	,033	-,036	-,005
	Sig. (2-tailed)	,839	,827	,975
	N	40	40	40
ASQ_CR	Pearson Correlation	-,249	-,132	-,209
	Sig. (2-tailed)	,121	,419	,196
	N	40	40	40

3. szerű melléklet: Elvált szülők

		MC_SUM	FC_SUM	MC_FC_SUM
MC_SUM	Pearson Correlation	1	,390	,861**

	Sig. (2-tailed)		,081	,000
	N	21	21	21
FC_SUM	Pearson Correlation	,390	1	,804**
	Sig. (2-tailed)	,081		,000
	N	21	21	21
MC_FC_SUM	Pearson Correlation	,861**	,804**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	
	N	21	21	21
PBIM_SZ	Pearson Correlation	,178	,290	,275
	Sig. (2-tailed)	,440	,202	,227
	N	21	21	21
PBIF_SZ	Pearson Correlation	-,131	,299	,081
	Sig. (2-tailed)	,571	,188	,728
	N	21	21	21
PBIM_K	Pearson Correlation	-,155	,390	,116
	Sig. (2-tailed)	,503	,081	,618
	N	21	21	21
PBIF_K	Pearson Correlation	,351	,128	,297
	Sig. (2-tailed)	,119	,580	,190
	N	21	21	21
PBIM_T	Pearson Correlation	-,014	,289	,151
	Sig. (2-tailed)	,953	,204	,514
	N	21	21	21
PBIF_T	Pearson Correlation	,178	,148	,197
	Sig. (2-tailed)	,439	,523	,392
	N	21	21	21

ASQ_RS	Pearson Correlation	,134	-,306	-,082
	Sig. (2-tailed)	,561	,177	,722
	N	21	21	21
ASQ_NA	Pearson Correlation	-,139	-,117	-,154
	Sig. (2-tailed)	,547	,614	,504
	N	21	21	21
ASQ_DC	Pearson Correlation	,265	-,034	,152
	Sig. (2-tailed)	,245	,882	,510
	N	21	21	21
ASQ_PR	Pearson Correlation	,072	,015	,055
	Sig. (2-tailed)	,756	,949	,814
	N	21	21	21
ASQ_CRy	Pearson Correlation	-,360	,080	-,188
	Sig. (2-tailed)	,109	,729	,414
	N	21	21	21

4. szerű melléklet: A harmadik hipotézis vizsgálata

Rang

Kivel él együtt		N	Rang átlag	Rang összeg
MC_SUM	Édesapa	9	11,94	107,50
	Édesanya	12	10,29	123,50
	Total	21		
FC_SUM	Édesapa	9	14,06	126,50
	Édesanya	12	8,71	104,50
	Total	21		
PBIM_SZ	Édesapa	9	8,06	72,50
	Édesanya	12	13,21	158,50

	Total	21		
PBIF_SZ	Édesapa	9	13,44	121,00
	Édesanya	12	9,17	110,00
	Total	21		
PBIM_K	Édesapa	9	12,28	110,50
	Édesanya	12	10,04	120,50
	Total	21		
PBIF_K	Édesapa	9	14,06	126,50
	Édesanya	12	8,71	104,50
	Total	21		
PBIM_T	Édesapa	9	11,33	102,00
	Édesanya	12	10,75	129,00
	Total	21		
PBIF_T	Édesapa	9	11,22	101,00
	Édesanya	12	10,83	130,00
	Total	21		

Test Statistics^a

	MC_SUM	FC_SUM	PBIM_SZ	PBIF_SZ	PBIM_K	PBIF_K	PBIM_T	PBIF_T
Mann-Whitney U	45,500	26,500	27,500	32,000	42,500	26,500	51,000	52,000
Wilcoxon W	123,500	104,500	72,500	110,000	120,500	104,500	129,000	130,000
Z	-,611	-1,984	-1,885	-1,566	-,825	-1,963	-,215	-,143
Asymp. Sig. (2-tailed)	,541	,047	,059	,117	,409	,050	,830	,887
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,554 ^a	,049 ^a	,058 ^a	,129 ^a	,422 ^a	,049 ^a	,862 ^a	,917 ^a

a. Not corrected for ties.

a. Grouping Variable: Kivel él együtt

5. szerű melléklet: A negyedik hipotézis vizsgálata

Mann-Whitney Test

Rangok

~ 71 ~

	Elváltak-e a szülei?	N	Rangátlag	Rangösszeg
MC_SUM	Nem	40	35,81	1432,50
	Igen	21	21,83	458,50
	Total	61		
FC_SUM	Nem	40	37,60	1504,00
	Igen	21	18,43	387,00
	Total	61		
MC_FC_SUM	Nem	40	37,23	1489,00
	Igen	21	19,14	402,00
	Total	61		

Test Statistics^a

	MC_SUM	FC_SUM	MC_FC_SUM
Mann-Whitney U	227,500	156,000	171,000
Wilcoxon W	458,500	387,000	402,000
Z	-2,933	-4,024	-3,785
Asymp. Sig. (2-tailed)	,003	,000	,000

a. Grouping Variable: Elváltak-e a szülei?

6. számú melléklet

Elváltak-e a szülei? * Milyen veszélyt említ? (anyai)

Crosstab

		Milyen veszélyt említ? (anyai)		Total	
		Belülről fenyeget	Kívülről fenyeget		
Elváltak-e a szülei?	Nem	Count	7	33	40
		% within Elváltak-e a szülei?	17,5%	82,5%	100,0%
		% within Milyen veszélyt említ? (anyai)	36,8%	78,6%	65,6%
		Adjusted Residual	-3,2	3,2	

Igen	Count	12	9	21
	% within Elváltak-e a szülei?	57,1%	42,9%	100,0%
	% within Milyen veszélyt említ? (anyai)	63,2%	21,4%	34,4%
	Adjusted Residual	3,2	-3,2	
Total	Count	19	42	61
	% within Elváltak-e a szülei?	31,1%	68,9%	100,0%
	% within Milyen veszélyt említ? (anyai)	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	10,091 ^a	1	,001	,003	,002	
Continuity Correction ^b	8,327	1	,004			
Likelihood Ratio	9,893	1	,002	,003	,002	
Fisher's Exact Test				,003	,002	
Linear-by-Linear Association	9,926 ^c	1	,002	,003	,002	,002
N of Valid Cases	61					

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,54.

b. Computed only for a 2x2 table

c. The standardized statistic is -3,150.

Elváltak-e a szülei? * Milyen veszélyt említ? (apai)

Crosstab

			Milyen veszélyt említ? (apai)		Total
			Belülről fenyegető	Kívülről fenyegető	
Elváltak-e a szülei?	Nem	Count	7	33	40

		% within Elváltak-e a szülei?	17,5%	82,5%	100,0%
		% within Milyen veszélyt említ? (apai)	43,8%	73,3%	65,6%
		Adjusted Residual	-2,1	2,1	
Igen	Count		9	12	21
		% within Elváltak-e a szülei?	42,9%	57,1%	100,0%
		% within Milyen veszélyt említ? (apai)	56,3%	26,7%	34,4%
		Adjusted Residual	2,1	-2,1	
Total	Count		16	45	61
		% within Elváltak-e a szülei?	26,2%	73,8%	100,0%
		% within Milyen veszélyt említ? (apai)	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)	Point Probability
Pearson Chi-Square	4,576 ^a	1	,032	,063	,035	
Continuity Correction ^b	3,359	1	,067			
Likelihood Ratio	4,424	1	,035	,063	,035	
Fisher's Exact Test				,063	,035	
Linear-by-Linear Association	4,501 ^c	1	,034	,063	,035	,027
N of Valid Cases	61					

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,51.

b. Computed only for a 2x2 table

c. The standardized statistic is -2,122.

7. számú melléklet: A teljes minta

	MCFC_EGY S_SUM	PBIM _SZ	PBIF_ SZ	PBIM _K	PBIF _K	PBIM _T	PBIF _T	ASQ_ RS	ASQ_ NA	ASQ_ DC	ASQ_ PR	ASQ_ CR
--	-------------------	-------------	-------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------

MCFC_EGY	Pearson	1	,330**	-,024	-,392**	,014	,086	,058	-,151	-,186	-,242	-,072	,178
S_SUM	Correlation												
	Sig. (2-tailed)		,009	,853	,002	,915	,508	,658	,244	,151	,061	,579	,169
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
PBIM_SZ	Pearson	,330**	1	,139	-,223	-,207	-,014	-,145	,021	-,058	-,164	-,042	,258*
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,009		,285	,084	,110	,916	,265	,874	,659	,207	,749	,045
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
PBIF_SZ	Pearson	-,024	,139	1	-,001	-,099	-,015	-,095	-,197	-,018	-,250	-,022	,157
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,853	,285		,994	,447	,906	,464	,129	,893	,052	,868	,228
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
PBIM_K	Pearson	-,392**	-,223	-,001	1	,307*	,359**	,105	,013	,257*	,237	,322*	-,309*
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,002	,084	,994		,016	,004	,423	,918	,045	,066	,011	,015
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
PBIF_K	Pearson	,014	-,207	-,099	,307*	1	,284*	,490*	-,176	,129	,127	,220	-,050
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,915	,110	,447	,016		,027	,000	,175	,323	,330	,089	,700
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
PBIM_T	Pearson	,086	-,014	-,015	,359**	,284*	1	,264*	,122	,084	,064	,119	-,034
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,508	,916	,906	,004	,027		,040	,350	,521	,624	,362	,794
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
PBIF_T	Pearson	,058	-,145	-,095	,105	,490*	,264*	1	-,024	,153	,304*	,119	,051
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,658	,265	,464	,423	,000	,040		,855	,240	,017	,363	,694

	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
ASQ_RS	Pearson	-,151	,021	-,197	,013	-,176	,122	-,024	1	,133	,288*	-,001	-,132
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,244	,874	,129	,918	,175	,350	,855		,308	,025	,994	,309
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
ASQ_NA	Pearson	-,186	-,058	-,018	,257*	,129	,084	,153	,133	1	,412**	,311*	-,221
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,151	,659	,893	,045	,323	,521	,240	,308		,001	,015	,086
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
ASQ_DC	Pearson	-,242	-,164	-,250	,237	,127	,064	,304*	,288*	,412**	1	,241	-,521**
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,061	,207	,052	,066	,330	,624	,017	,025	,001		,061	,000
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
ASQ_PR	Pearson	-,072	-,042	-,022	,322*	,220	,119	,119	-,001	,311*	,241	1	-,339**
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,579	,749	,868	,011	,089	,362	,363	,994	,015	,061		,007
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61
ASQ_CR	Pearson	,178	,258*	,157	-,309*	-,050	-,034	,051	-,132	-,221	-,521**	-,339**	1
	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,169	,045	,228	,015	,700	,794	,694	,309	,086	,000	,007	
	N	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61	61

8. számú melléklet: Kétszülős családban nevelkedett fiatalok

		MCFC_EG YS_SUM	PBIM _SZ	PBIF _SZ	PBI M_K	PBI F_K	PBI M_T	PBI F_T	ASQ _RS	ASQ _NA	ASQ _DC	ASQ _PR	ASQ _CR
MCFC_EG YS_SUM	Pearson Correl	1	-,094	-,147	- ,140	,249	,069	,153	- ,314*	,061	-,072	-,002	,280

	ation												
	Sig. (2- tailed)		,563	,367	,390	,121	,672	,345	,048	,710	,659	,989	,081
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
PBIM_SZ	Pears on Correl ation	-,094	1	,258	- ,360*	,056	- ,104	- ,028	-,232	-,063	,033	-,091	,141
	Sig. (2- tailed)	,563		,108	,022	,730	,525	,864	,149	,697	,841	,577	,385
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
PBIF_SZ	Pears on Correl ation	-,147	,258	1	- ,044	,096	- ,002	,016	-,104	,212	,014	-,088	,077
	Sig. (2- tailed)	,367	,108		,790	,555	,989	,923	,523	,190	,931	,589	,638
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
PBIM_K	Pears on Correl ation	-,140	-,360*	-,044	1	,211	,275	- ,008	,198	,274	,289	,484**	- ,391*
	Sig. (2- tailed)	,390	,022	,790		,191	,086	,960	,221	,087	,071	,002	,013
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
PBIF_K	Pears on Correl ation	,249	,056	,096	,211	1	,362*	,355 *	-,137	,167	,068	,088	,133
	Sig. (2- tailed)	,121	,730	,555	,191		,022	,025	,398	,304	,675	,589	,414
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
PBIM_T	Pears on Correl ation	,069	-,104	-,002	,275	,362 *	1	,220	,109	,224	,195	,268	,074

	Sig. (2- tailed) N	,672 40	,525 40	,989 40	,086 40	,022 40		,174 40	,505 40	,165 40	,227 40	,095 40	,649 40
PBIF_T	Pears on Correl ation Sig. (2- tailed) N	,153 40	-,028 40	,016 40	- ,008 40	,355 * ,025 40	,220 40	1 40	-,011 40	,256 40	,199 40	-,134 40	,294 40
ASQ_RS	Pears on Correl ation Sig. (2- tailed) N	-,314* 40	-,232 40	-,104 40	,198 40	- ,137 ,398 40	,109 40	- ,011 40	1 40	,069 40	,227 40	-,062 40	-,010 40
ASQ_NA	Pears on Correl ation Sig. (2- tailed) N	,061 40	-,063 40	,212 40	,274 40	,167 40	,224 40	,256 40	,069 40	1 40	,251 40	,336 40	-,174 40
ASQ_DC	Pears on Correl ation Sig. (2- tailed) N	-,072 40	,033 40	,014 40	,289 40	,068 40	,195 40	,199 40	,227 40	,251 40	1 40	,228 40	- ,365* 40
ASQ_PR	Pears on Correl ation Sig. (2- tailed)	-,002 40	-,091 40	-,088 40	,484* 40	,088 40	,268 40	- ,134 40	-,062 40	,336* 40	,228 40	1 40	- ,541** 40

N		40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
ASQ_CR	Pears on Correl ation	,280	,141	,077	- ,391*	,133	,074	,294	-,010	-,174	- ,365*	- ,541**	1
	Sig. (2- tailed)	,081	,385	,638	,013	,414	,649	,065	,950	,283	,021	,000	
N		40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40

9. szerű melléklet: Elvált szülők gyermekei

		MCFC_EG YS_SUM	PBIM _SZ	PBIF _SZ	PBI M_K	PBI F_K	PBI M_T	PBI F_T	ASQ _RS	ASQ _NA	ASQ _DC	ASQ _PR	ASQ _CR
MCFC_EG YS_SUM	Pears on Correl ation	1	,408	-,173	- ,517*	- ,171	- ,021	- ,010	,087	-,257	-,105	-,079	-,117
	Sig. (2- tailed)		,067	,454	,016	,459	,928	,965	,706	,261	,649	,735	,613
N		21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
PBIM_SZ	Pears on Correl ation	,408	1	-,014	- ,086	- ,334	- ,058	- ,222	,215	,151	-,067	,064	,253
	Sig. (2- tailed)	,067		,952	,711	,139	,802	,333	,349	,513	,773	,784	,269
N		21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
PBIF_SZ	Pears on Correl ation	-,173	-,014	1	,121	- ,200	- ,105	- ,170	-,244	-,034	-,290	,111	,125
	Sig. (2- tailed)	,454	,952		,602	,384	,651	,462	,287	,884	,203	,632	,590
N		21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
PBIM_K	Pears on	-,517*	-,086	,121	1	,378	,542*	,201	-,192	,135	,050	,108	-,170

	Correlation												
	Sig. (2-tailed)	,016	,711	,602		,091	,011	,382	,405	,560	,828	,640	,462
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
PBIF_K	Pears on Correlation	-,171	-,334	-,200	,378	1	,227	,626**	-,223	,075	,179	,429	-,218
	Sig. (2-tailed)	,459	,139	,384	,091		,323	,002	,330	,746	,436	,052	,342
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
PBIM_T	Pears on Correlation	-,021	-,058	-,105	,542	,227	1	,337	,172	,001	,064	-,101	-,254
	Sig. (2-tailed)	,928	,802	,651	,011	,323		,136	,456	,996	,783	,663	,267
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
PBIF_T	Pears on Correlation	-,010	-,222	-,170	,201	,626**	,337	1	-,045	-,011	,473	,569**	-,226
	Sig. (2-tailed)	,965	,333	,462	,382	,002	,136		,846	,963	,030	,007	,325
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
ASQ_RS	Pears on Correlation	,087	,215	-,244	- ,192	- ,223	,172	- ,045	1	,180	,341	,080	-,245
	Sig. (2-tailed)	,706	,349	,287	,405	,330	,456	,846		,434	,131	,731	,284
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
ASQ_NA	Pears on Correlation	-,257	,151	-,034	,135	,075	,001	- ,011	,180	1	,456	,193	-,149

	Sig. (2- tailed)	,261	,513	,884	,560	,746	,996	,963	,434		,038	,401	,520
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
ASQ_DC	Pears on Correl ation	-,105	-,067	-,290	,050	,179	,064	,473 *	,341	,456 [*]	1	,203	- ,632 ^{**}
	Sig. (2- tailed)	,649	,773	,203	,828	,436	,783	,030	,131	,038		,377	,002
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
ASQ_PR	Pears on Correl ation	-,079	,064	,111	,108	,429	- ,101	,569 ^{**}	,080	,193	,203	1	,053
	Sig. (2- tailed)	,735	,784	,632	,640	,052	,663	,007	,731	,401	,377		,820
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
ASQ_CR	Pears on Correl ation	-,117	,253	,125	- ,170	- ,218	- ,254	- ,226	-,245	-,149	- ,632 ^{**}	,053	1
	Sig. (2- tailed)	,613	,269	,590	,462	,342	,267	,325	,284	,520	,002	,820	
	N	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21

10. szerű melléklet:

Correlations

		MC_FC_SUM	MCFC_EGYS_S UM
MC_FC_SUM	Pearson Correlation	1	,310 [*]
	Sig. (2-tailed)		,015
	N	61	61
MCFC_EGYS_SUM	Pearson Correlation	,310 [*]	1

Sig. (2-tailed)	,015	
N	61	61

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

11. számú melléklet: Tájékoztató a vizsgálatról

Kedves Résztvevő!

Pázmány Péter Katolikus Egyetem pszichológia szakos hallgatói vagyunk. Szakdolgozatunkhoz szeretnénk a közreműködésed kérni. Kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogyan gondolkodnak a fiatalok a szülő-gyermek viszonyról, valamint egyéb kapcsolataikról. Ha szeretnél a kutatásban részt venni, feladatod abból állna, hogy az instrukciók alapján készítesz két rajzot (melyek nem rajzkészségeket mérnek), és kitöltesz három kérdőívet.

Annyi időt szánsz rá, amennyit elegendőnek érzel, de előzetes tapasztalataink alapján a rajzok elkészítése és a kérdőívek kitöltése nagyjából 10-10 percet vesznek igénybe, ám egyénenként változhat. Az egész folyamat anonim módon történik, a teszteket egy – a kitöltő által megadott – jelisével látjuk el. Az adataidat így neved felhasználása nélkül dolgozzuk fel kutatási célokra. A kérdőívek és a rajzok nem alkalmasak pszichodiagnosztikai célokra, segítségükkel a korosztályra jellemző vélekedéseket mérjük fel. Egyéni visszajelzésre nincs módunk, de az elkészült dolgozatunk a PPKE BTK könyvtárában olvasható lesz 2013 szeptemberétől.

Amennyiben bármi kérdésed merülne fel, fordulj hozzánk bizalommal az alábbi e-mail címeken:

szabo_zsuzsa@mailbox.hu

pdalmaa@gmail.com

Segítséged előre is hálásan köszönjük!

Papp Gyöngyvér Dalma és Szabó Zsuzsanna

III. éves pszichológus hallgatók

DEMOGRÁFIAI INFORMÁCIÓK

ÉLETKOR:

NEM:

FOGLALKOZÁS:

HA FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYBEN TANUL, MILYEN SZAKON:

ISKOLAI VÉGZETTSÉG:

LAKÓHELY (megye, település):

PÁRKAPCSOLATI HELYZETE

Kérem, a kapcsolati állapotát figyelembe véve válaszoljon a három lehetőség közül arra, amelyik Önre érvényes!

NINCS JELENLEG KAPCSOLATA

- Nem volt még kapcsolata egyáltalán
- Volt kapcsolata, rövidtávú. Mennyi ideig tartott?⁴
- Volt kapcsolata, hosszútávú. Mennyi ideig tartott?

VAN PÁRKAPCSOLATA, DE NEM ÉL HÁZASSÁGBAN:

- Hány éve van együtt jelenlegi párjával?
- Együtt él jelenlegi párjával? Ha igen, hány éve élnek együtt?
- Korábbi kapcsolatok:

Korábban voltak-e kapcsolatai? Mennyi és hány évig tartott/ak?

HÁZASSÁGBAN ÉL?

⁴ Annak eldöntését, hogy milyen időtartamúnak tartja a hosszú, illetve rövidtávú kapcsolatot, Önre bízunk.

- Hány éve él házasságban?
- Előtte hány évig élt párjával együtt?
- Volt-e más párkapcsolata a házassága előtt?
- Ha igen, hány kapcsolata volt, és azok mennyi ideig tartottak?

JELENLEG KIVEL/KIKKEL LAKIK EGYÜTT?

Kérem, válaszát írja a felsorolás után az Önre érvényes megnevezéshez!

- Családdal:
 - Kollégiumban:
 - Albérletben:
 - Egyéb:
-
- Ha nem szüleivel él, milyen gyakran látogat haza?
 - Önállóan tartja el magát, vagy szülői segítséggel (esetleg mindkét opció érvényes lehet)?

GYERMEKEK

- Nincs gyermeke
- Hány gyermeke van?
- Gyermekek neve, életkora
- Kivel élnek a gyermekek?

SZÜLŐI CSALÁD

- Jelenleg is a szülőkkel él együtt?

Amennyiben elköltözött otthonról, kivel élt együtt mielőtt elköltözött?

- Mindkét szülő
- Anya
- Apa
- Nagyszülők
- Testvérek száma, neve, életkora (Önnél hány évvel fiatalabbak, illetve idősebbek?)
- Testvérek kivel élnek együtt:

Ha a szülei elváltak,

- hány éves koráig éltek együtt?
 - Utána Ön kivel élt?
 - A testvérei kivel éltek együtt?
 - Tartotta-e a kapcsolatot a másik szülővel? Ha igen, milyen gyakran/intenzitással?
-
- Életében ki volt az a személy, akire úgy gondol, hogy legnagyobb pozitív hatással volt Önre?
 - Életében ki volt az a személy, akire úgy gondol, hogy legnagyobb negatív hatással volt Önre?

VÁLASZAIT KÖSZÖNJÜK!

13. számú melléklet: A H-PBI

Az alábbi állítások különféle szülői nézeteket és viselkedési formákat sorolnak fel. Kérlek, hogy gyermekkori emlékeid (első 16 év) alapján minden egyes sorban jelöld be, hogyan jellemezhető az édesanyád.

Az állításokat négyféle módon értékelheted:

1	2	3	4
Egyáltalán nem igaz/ egyáltalán nem illik rá	Alig igaz/ kevésbé illik rá	Általában igaz/ az állítás nagyjából helytálló	Nagyon jellemző rá/az állítás pontosan illik rá

1. Meleg, barátságos hangon beszélt hozzám.	1	2	3	4
2. Kevesebbet segített, mint amire szükségem lett volna.	1	2	3	4
3. Engedte, hogy azt tegyem, amihez kedvem volt.	1	2	3	4

4. Érzelmileg hideg volt hozzám.	1	2	3	4
5. Úgy éreztem, hogy megérti a problémáimat, gondjaimat.	1	2	3	4
6. Gyengéd volt velem.	1	2	3	4
7. Szerette, ha én döntöttem a dolgaiban.	1	2	3	4
8. Nem akarta, hogy felnőtté váljak.	1	2	3	4
9. Igyekezett mindenben irányítani.	1	2	3	4
10. Mindent tudni akart a magánügyeimről.	1	2	3	4
11. Szerette megbeszélni velem a dolgokat.	1	2	3	4
12. Gyakran mosolygott rám.	1	2	3	4
13. Úgy bánt velem, mintha egészen kis gyerek volnék.	1	2	3	4
14. Nem értette, hogy mit szeretnék, vagy mire van szükségem.	1	2	3	4
15. Engedte, hogy döntsek a saját dolgaiban.	1	2	3	4
16. Éreztette, hogy a terhére vagyok.	1	2	3	4
17. Meg tudott vigasztalni, ha valami bántott.	1	2	3	4
18. Nem sokat beszélgetett velem.	1	2	3	4
19. Igyekezett függő, önállótlan helyzetben tartani.	1	2	3	4
20. Úgy érezte, hogy nélküle nem tudnék gondoskodni magamról.	1	2	3	4
21. Annyira engedett szabadjára, amennyire akartam.	1	2	3	4
22. Annyit engedett eljárni otthonról, amennyit akartam.	1	2	3	4
23. Túlzottan óvott mindentől.	1	2	3	4
24. Nem dicsért meg.	1	2	3	4

25. Hagyta, hogy úgy öltözködjem, ahogy nekem tetszik.	1	2	3	4
--	---	---	---	---

A következőkben pedig arra kérlek, hogy jelöld be, hogyan jellemezhető az édesapád.

26. Meleg, barátságos hangon beszélt hozzám.	1	2	3	4
27. Kevesebbet segített, mint amire szükségem lett volna.	1	2	3	4
28. Engedte, hogy azt tegyem, amihez kedvem volt.	1	2	3	4
29. Érzelmileg hideg volt hozzám.	1	2	3	4
30. Úgy éreztem, hogy megérti a problémáimat, gondjaimat.	1	2	3	4
31. Gyengéd volt velem.	1	2	3	4
32. Szerette, ha én döntöttem a dolgaiban.	1	2	3	4
33. Nem akarta, hogy felnőtté váljak.	1	2	3	4
34. Igyekezett mindenben irányítani.	1	2	3	4
35. Mindent tudni akart a magánügyeimről.	1	2	3	4
36. Szerette megbeszélni velem a dolgokat.	1	2	3	4
37. Gyakran mosolygott rám.	1	2	3	4
38. Úgy bánt velem, mintha egészen kis gyerek volnék.	1	2	3	4
39. Nem értette, hogy mit szeretnék, vagy mire van szükségem.	1	2	3	4
40. Engedte, hogy döntsek a saját dolgaiban.	1	2	3	4
41. Éreztette, hogy a terhére vagyok.	1	2	3	4
42. Meg tudott vigasztalni, ha valami bántott.	1	2	3	4
43. Nem sokat beszélgetett velem.	1	2	3	4

44. Igyekezett függő, önállótlan helyzetben tartani.	1	2	3	4
45. Úgy érezte, hogy nélküle nem tudnék gondoskodni magamról.	1	2	3	4
46. Annyira engedett szabadjára, amennyire akartam.	1	2	3	4
47. Annyit engedett eljárni otthonról, amennyit akartam.	1	2	3	4
48. Túlzottan óvott mindentől.	1	2	3	4
49. Nem dicsért meg.	1	2	3	4
50. Hagyta, hogy úgy öltözködjem, ahogy nekem tetszik.	1	2	3	4

14. számú melléklet: Az ASQ

Kapcsolatok kérdőíve

Kérlek, jelöld be, hogy mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal!

Az egyes állításokat hatféle módon értékelheted :

1	2	3	4	5	6
Egyáltalán nem értek egyet	Nem értek egyet	Kevésbé nem értek egyet	Kevésbé egyetértek	Egyetértek	Határozottan egyetértek

1	Egészében véve én egy értékes ember vagyok	1	2	3	4	5	6
2	Könnyebben meg lehet engem ismerni, mint másokat	1	2	3	4	5	6
3	Biztos vagyok benne, hogy mások ott lesznek nekem, amikor szükségem lesz rájuk	1	2	3	4	5	6
4	Inkább magamra szeretek számítani, mintsem másoktól függeni	1	2	3	4	5	6
5	Szívesebben vagyok magamban	1	2	3	4	5	6
6	Segítséget kérni annyi, mint beismerni, hogy	1	2	3	4	5	6

	sikertelen vagyok						
7	Az emberek értékességét az eredményeik alapján kellene megítélni	1	2	3	4	5	6
8	Fontosabb, hogy eredményeket érjünk el, mint hogy kapcsolatokat építsünk	1	2	3	4	5	6
9	Fontosabb az, hogy megtegyük a kötelességünket, mint az hogy jól kijöjjünk másokkal	1	2	3	4	5	6
10	Ha van egy feladatod, azt meg kell tenned, függetlenül attól, hogy valaki megbántódik-e	1	2	3	4	5	6
11	Fontos számomra, hogy mások kedveljenek	1	2	3	4	5	6
12	Fontos számomra, hogy elkerüljem, hogy olyan dolgokat tegyek, ami másoknak nem tetszene	1	2	3	4	5	6
13	Nehezen hozok döntést, ha nem tudom, hogy mások mit gondolnak	1	2	3	4	5	6
14	Kapcsolataim általában felszínesek	1	2	3	4	5	6
15	Néha azt gondolom, hogy semmit sem érek	1	2	3	4	5	6
16	Nehezen bízom meg másokban	1	2	3	4	5	6
17	Nehéz számomra másoktól függeni	1	2	3	4	5	6
18	Úgy találom, hogy mások vonakodnak olyan közel kerülni hozzám, mint amennyire én szeretném	1	2	3	4	5	6
19	Viszonylag könnyen kerülök közel másokhoz	1	2	3	4	5	6
20	Könnyen bízom meg másokban	1	2	3	4	5	6
21	Nem okoz kellemetlen érzést másoktól függenem	1	2	3	4	5	6
22	Aggaszt, hogy mások számára nem vagyok annyira fontos, mint amennyire ők fontosak az én számomra	1	2	3	4	5	6
23	Aggaszt, ha mások túl közel kerülnek hozzám	1	2	3	4	5	6
24	Aggaszt, hogy nem érek fel másokkal	1	2	3	4	5	6
25	Vegyes érzéseim vannak azzal kapcsolatban, ha túl közel kerülök másokhoz	1	2	3	4	5	6
26	Bár szeretnék közel kerülni másokhoz, kényelmetlenül érzem magam ezzel kapcsolatban	1	2	3	4	5	6
27	Nem értem, miért akarna bárki kapcsolatba lépni	1	2	3	4	5	6

	velem						
28	Nagyon fontos számomra, hogy legyen egy szoros kapcsolatom	1	2	3	4	5	6
29	Sokat aggódok a kapcsolataim miatt	1	2	3	4	5	6
30	Nem tudom, hogyan birkóznék meg az élettel úgy, ha nem lenne valakim, aki szeret	1	2	3	4	5	6
31	Biztos vagyok a kapcsolataimban	1	2	3	4	5	6
32	Gyakran érzem úgy, hogy kihagytak valamiből, vagy, hogy magányos vagyok	1	2	3	4	5	6
33	Gyakran aggódok amiatt, hogy nem igazán illek az emberek közé	1	2	3	4	5	6
34	Másoknak megvannak a maguk problémái, úgyhogy én nem terhelem őket az enyéimmal	1	2	3	4	5	6
35	Ha másokkal átbeszélem a problémáimat, általában szégyellem, vagy nevetségesnek érzem magam	1	2	3	4	5	6
36	Egyéb teendőim túlságosan lefoglalnak ahhoz, hogy sok időt fektessek kapcsolataimba	1	2	3	4	5	6
37	Ha valami bánt, mások általában tudnak erről, és törődnek velem	1	2	3	4	5	6
38	Biztos vagyok abban, hogy mások szeretni és tisztelni fognak engem	1	2	3	4	5	6
39	Felbosszant, ha másokat nem lehet elérni, amikor szükségem van rájuk	1	2	3	4	5	6
40	Az emberek gyakran okoznak nekem csalódást	1	2	3	4	5	6